

AYLIK TARİH

Yıl: 3 Sayı : 35 Ocak 2026

İstanbul'daki İlk Kitabe
İstanbul Hamamları
Kral Yolu
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Anıları-6
Kiliseden Çevriyen Camiler-2
Mehter Başı ve Vezir İç Oğlan Çavuşu
Sayı 1-36 arası 3 Yıllık Fihrist

İçindekiler

İstanbul'daki İlk Kitabe 3

İstanbul Hamamları 6

Kral Yolu 12

Barbaros Hayrettin Paşa'nın Anıları 18

Kiliseden Çevrilen Camiler-2 22

Mehter Başı ve Vezir İç Oğlan Çavuşu 28

Sayı 1-36 arası 3 yıllık Fihrist 30

İstanbul'daki İlk Kitabe

H.Veyssel Güleriyüz
İstanbul'un Okunmayan Yazıları. İstanbul. 2012

İstanbul'daki İlk Osmanlı Kitâbesi) İstanbul'da, Osmanlı devrine ait çeşitli binalar üzerindeki kitâbelerin korunması öteden beri istenilmektedir. Çünkü kitâbeler, gerek târih konulu eser yazmak ve gerekse yazılmış eserleri incelemekte yardımcı olan, değerli ve orjinal belgeleri oluştururlar. İstanbul'da günümüze kadar gelebilen çok eski kitâbeler fazla değildir. Bunlar, genel olarak iki bölüme ayrılabilir. Bir bölümü sadece târihimiz, bir kısmı da edebiyâtımız yönünden önem taşımaktadır. Bunların üzerlerindeki yazılar ise oldukça kısıdrlar.

İstanbul'da bildiğimiz en eski Osmanlı kitâbeleri H.867 (M.1462) târihli Fâtih Camisi, H.868 (1463) yılında yapılan Mahmud Paşa Camisi ile H.877 (M.1472) tarihli Çinili Köşk kitâbeleridir. Ancak, Rumeli Hisarı kulelerinden Zağanos Paşa kulesinin kapısında mermer üzerine yazılmış bir kitâbe daha vardır. Rumeli Hisarı 1452 yılında inşâ edildiğinden, işte bu kitâbe İstanbul'un en eski kitâbesi olmaktadır.

Fâtih Sultan Mehmed 18 Şubat 1451 tarihinde tahta geçtiğinde, henüz 19 yaşında idi ve yaşıyla kıyaslanamayacak derecede bilgiye, kültüre ve ince bir zekâyâ sahip bulunuyordu. Kısa zamanda ülkenin iç sorunlarını çözmüştü. En büyük amacı İstanbul'un fethi idi. Bunun için hazırlıklara başladı.

İlk Osmanlı Pâdişâhı Sultan Osman, oğlu Orhan'dan İstanbul'u ele geçirmesini istemiş, ancak hem o ve hem de

sonraki Pâdişahlar bunda başarılı olamamışlardı. Yıldırım Bayezid İstanbul'un fethine önem verdi ve bu amaçla Anadolu Hisarı'nı (Güzelce Hisar) yaptırdı. Fakat Anadolu'daki sorunlar nedeniyle teşebbüsünü tamamlaması mümkün olmadı.

Daha sonra Sultan İkinci Murad, savaş için Rumeli'ye geçerken askerlerinin boğazdan geçmesini engelleyen Bizans İmparatoru'na çok sinirlendiğinden, ölürken oğlu Sultan İkinci Mehmed'e İstanbul'u almasını vasiyet etti. Ayrıca büyük İslâm Peygamberi Hazret-i Muhammed'in İstanbul'u bir Müslüman hükümdârın fethedeceğine dair verdiği

haber hadis kitaplarında yazılıydı. Peygamberimiz; "İstanbul muhakkak fethedilecektir. Onu feth eden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordudur." buyurmuşlardı.

Bilindiği gibi bu sıralarda İstanbul, Bizans yani Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi bulunuyordu. İstanbul'u almaya kesin kararlı olan Fâtih Sultan Mehmed hazırlıklara başladı ve boğazdan geçecek gemileri kontrol altında tutmak, Bizans'a deniz yoluyla gelecek yardımları önlemek amacıyla boğazın en dar yerinde, Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın tam karşısında yeni bir hisar inşâsına

Rumelihisarı'nın bir gravürü.

Rumelihisarı'nın Boğaziçi'nden görünümü.

karar verdi. Bu amacını gerçekleştirmek için Bizans İmparatoru'na elçi yollayan Fâtih, bugünkü Rumeli Hisarı mevkiinde bir çiftlik yeri talep etti. İmparator, o bölgenin Cenevizliler'e ait olduğunu ileri sürerek Osmanlı Padişahı'nı oyalamak istedi. Ancak Fâtih'in, inşaata başlanması için emir vermesi üzerine telâşlanan İmparator, elçi göndererek Pâdişah'tan inşaata girişilmemesini istedi. Fâtih: «Bir daha bana elçi göndermesin, İstanbul hâricinde bulunan toprakların hepsi benim malımdır. Macaristan savaşında Boğaz'dan geçmesine mânî olduğunuzdan, babam bana vasiyet etti. İstanbul'u alacağım. İmparatorunuz, karşıdaki Pâdişah'ın eski Pâdişah'lara benzemediğini bilsin. Ben söze kanmam, fikrimden vazgeçmem» cevabını verdi.

Rumeli Hisarı'nın inşaatına Hazreti Muhammed'in doğduğu 12 Rebiyülevvel (3 Nisan) Pazartesi günü başlanılmış ve gene Peygamber Efendimiz'in mübârek günlerinden Receb ayında Regâib kandilinde (12 Ağustos) Cuma günü bitirilmişti. Hisar'ın inşaatı 132 günde tamamlanmıştır. 132 sayısı ebced hesabıyla «Muhammed» kelimesinin sayısıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, Hisar'ın plânını Fâtih kendisi düzenlemişti. Hisar'ın yeri İstanbul Boğazı'nın her tarafını görecektir şekilde seçilmişti. Bunun için yükseğe yapılmıştı. Düşman taarruzuna karşı korunmak düşüncesiyle dik kayalar üzerine oturtulmuştu. Plân, kayaların durumuna göre yapıldığından muntazam değildir. Bazı yerleri eğri düşmüş, Hisar'ın şekli küfî yazısıyla Muhammed isminin yazılışına benzemiştir.

Boğaziçi'nde Bilinen İlk Türkçe Kitabe Rumelihisarı Burcundadır

İstanbul'daki Türk kitabelerinden ilki, Rumelihisarı'nın Güney/Dağ Kulesi Kapısı üzerindedir. Mermer kitabe; 0.70x0.25 m. ebadındadır. İki satır halinde, nesih yazı ile yazılmıştır. Kitabe ilk defa İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Halil Ethem Eldem tarafından görülüp "İstanbul'da ilk Türk kitabesi" olarak, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası (11/1327), 1911 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Kitabenin bugünkü dile çevirisi şöyledir:

"Bu sarp ve yüksek kalenin inşasını Sultan el azam ve Hakan el muazam Muhammed bin Murad Han emretti. O'nun memleketi ve kulu ve mükerrem veziri Zağanos Paşa bin Abdullah hakkındaki lütfü ilânihaye payidar

olsun. 856 senesi Rebîu'l âhır ayında tamam oldu."

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, "İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi ve Rumeli Hisarı" başlıklı makalesinde, "Fatih Sultan Mehmed, 855 (1451) yazı sonlarında, Karaman seferinden dönüşünde, Boğaz'dan geçerken kalenin inşasına ve planına karar verip Edirne'ye gittikten sonra gönderdiği usta ve amele taifeleri Zağanos Paşa'nın emrine bırakılarak-rivayete nazaran-mühendis Muslihiddin'in idaresinde işe başlamış, dört ay on üç gün inşaat müddeti içinde bitirilmiştir. Bu müddet içinde harp tertiplerinin de alınması durumuyla, inşaattaki sürat önünde hayret içinde kalmamak imkansızdır" denilmektedir.

1390 tarihinden itibaren Üsküdar'dan Beykoz gerilerine kadar Boğaziçi su yolunun Anadolu kıyıları boyunca Türk hâkimiyetinde bulunması sebebiyle Rumeli yakası, bugünkü Rumelihisarı sırtları ilk Alperen dervişlerinin de ikametleri olacaktır, İstanbul'un fethinin hazırlıkları içerisinde 1451 tarihi itibarı ile Es-Seyyid Mahmud Bedredin (k.s.) Hazretleri, ailesi, akıncı neferleri ve muhyî dervişleriyle birlikte Boğaziçi su yoluna nazır Bizans toprağına yerleştikleri bilinmektedir. Şimdilerde Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampus içerisinde bulunan ve Feth-i Mübîn'in akabinde Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı ismini alacak olan araziye yerleşmiştir.

Muhyî dervişler, Osmanlı akıncıları, Bizans'tan kiraladıkları arazide bir yandan ziraat, ticaret ve hayvancılıkla meşgul olurlar ve fethin mana yönünü gerçekleştirmeye gayret ederler. Öte yandan da askeri bilgiler elde ederek

Deniz kenarında altı köşeli kule üzerindeki kitabe

Osmanlı'ya ulaştırmışlardır.

Artmaya başlayan Türk nüfusunun buradaki konumu itibari ile fethe hazırlık olarak işçi ve askerlerin iâşesi için Rumelihisarı sırtlarına istihdam edilen koyun sürüleri bahane edilerek Bizans askeri kuvvetleri, Rum köylüler tarafından Türk çobanları ile onların güvenliğini sağlayan akıncı dervişlerin bazıları şehit edilmiştir. Ve bu ilk şehitlerimiz, bugün Nafi Baba Tekkesi'nin olduğu alana defnedilmiştir.

Onların hatırasına, bu tepeler yapılaşmaya başlayana kadar koyun sürülerini kendi başlarına şehitlik etrafında oturdular.

Kimseler de karışmaz, tekke dervişleri tarafından İstanbul'un kıtlık zamanlarında, harp yıllarında ve fakirlerin ocaklarına aş olması için zaman zaman kesilerek ihtiyaç karşılanırdı. Onun dışında bu koyun sürülerine dokunulmazdı.

Rumelihisarı ve köyünün kurulmuş olduğu tepede eskiden Evliyalar adında bir gezinti yeri vardı. Rumelihisarı ile de özdeşleşmiş olan Durmuş Dede, Şeyh İsmail Maşuki, Şeyh Hasan Zarifi gibi birçok Allah dostunun gömülü olmasındandır.

Durmuş Dede ve Tekkesi

1938-1942 tarihleri arasında İstinye-Bebek sahil yolu genişletme çalışmaları içerisinde yıktırılan Durmuş Dede Tekkesi ve Türbesi, hisarın sahil yönündeki kible duvarının bitişiğindeydi. Buradaki Tarik-i Bektaşî tekkesinin içerisi; cerağ, davul ve kudümlerle süslüdür diye anlatılır. Durmuş Dede'nin burada yirmi yıl şeyhlik yapmış olduğu ifade edilir.

Durmuş Dede, denizciler arasında büyük itibara sahip bir Allah dostu olarak kabul edilirdi. Rumelihisarı'na ne zaman gelip yerleştiği tam bilinmesede de Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan ve bir ada olan Akkerman'dan kalkarak İstanbul'a hareket eden gemiyle gelip genç yaşta yerleştiği anlatılmaktadır. Kerametlerini Rumelihisarı'na yerleştikten sonra göstermeye başlamıştır. Burada kendisine ziyarete gelen hal ve hatırını soran denizcilere;

"Bu sefere gitme zarar edersin." veya "Bu sefere git kazançlı olacak." der ve dediği de hep çıkarmış. Ahmed Han devrinde ölmüştür. Buradaki tekkesinde gömülüdür.

Pir-i Yetmiş Kuruş Dede

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Rumelihisarı'nda başıboş dolaşan bir zat imiş. Fatih Sultan Mehmed ile cenk

Zağanos Paşa kulesi üzerindeki kitabe.

etmiş, o sırada ermişler bir araya gelmiş onlarla görüşmüş. Eğri Kalesi'nin alınmasından sonra bu sırrı şuna buna açıkladığı için yedi sene dili tutulmuş, yedi yıldan bu yana "Yetmiş kuruş, yetmiş kuruş" diyerek dolaşmış. Yağmur çamur dolaştığı halde pabucunun üzerine zerre kadar çamur bulaşmamış. Bir gün Sultan IV. Murad'a; "Revan Kalesi'ni yedi günde alacaksın, ama yine geri vereceksin." demiş. Kale yedi günde alınmış ama yine Acem eline düşmüş. Padişah savaş sırasında ordu içinde, "Yetmiş Kuruş'un sesini işitiyorum, bakın hangi çadırdadır?" diye sormuş. Hâlbuki Dede İstanbul'da, Hisar'da imiş "Murad yetmiş kuruş aldı, Murad yetmiş kuruşa..." diye feryat eder dolaşmış...

Pir-i Yetmiş Kuruş, 70 yaşında Rumelihisarında vefat etmiştir. Mezarının yeri bilinmemektedir.

Şeyh İsmail Maşuki, Allah diyen bedensiz baş olarak İstanbul'un tasavvuf tarihinde yerini almış, Allah dostu olarak kabul edilir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamış bir tasavvuf ehli olarak yaygın bilinen ismi ile Oğlan Seyri'dir. Bu şekilde denilmesinin sebebi, halkın sevgisini ve saygısını kazanmış bir gönül dostu olarak genç olmasından ötürüdür. Asıl ismi, İsmail Maşuki'dir. Babası, Bayrami-Melami tarik içerisinde terbiye görmüş bir zat olan Pir Ali Aksarayı Sultan olup onun tasavvuf terbiyesi içerisinde yetişmişti.

Şeyh İsmail Maşuki, şürekâsına tesbihat içerisinde Allah zikrini Allahım olarak söylediği ifade edilir. Bu zikir şeklinin Şeyhülislam İbn-i Kemal'in fetvasına şirk olarak görülmesi üzerine Kanuni Sultan Süleyman'dan alınan izin ile Şeyh İsmail Maşuki ve on iki şürekâsı Sultanahmet Meydam'nda kafası kesilerek idam edilecektir. Bundan sonrasını Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden takip etmekteyiz. Evliya Çelebi'nin ak-

tardığına göre; Şeyh İsmail Maşuki bedensiz başının denize atılmasını ve başının nereden karaya çıkarsa türbesinin oraya yapılmasını vasiyet etmiştir. Şeyh İsmail Maşuki'nin vasiyeti üzerine başı Ahırkapı'dan denize atılır. Yine Evliya Çelebi'nin aktardığına göre denizdeki bedensiz baş "Allah"ı zikretmeye devam eder.

Aktarılmakta olan kıssalara göre, Kanuni Sultan Süleyman Kandilli'deyken denizden Şeyh İsmail Maşuki ile on müridinin cesetlerinin geçtiğini görür. At Meydanı'nda idam edilmelerinin ardından Ahırkapı'dan naaşları denize atılmış ve bu naaşları su üstünde elleri başlarını tutar vaziyette, akıntının tersine gider. Bu halin görülmesi üzerine Kanuni'nin mahiyetindeki-ler Sultana, bu Allah dostlarının haksız yere idam edildiklerini söyleseler de artık çok geçtir.

O sırada Padişahın önüne on müridiyle beraber dirilmiş olarak çıkan şeyh, denizde bir saate yakın sema eder. Padişahı hüngür hüngür ağlatır. Naaşları, Rumelihisarı kıyılarına geldiğinde buradan alınarak Kayalar Mescidi haziresine defnedilecektir. O günün gecesinden itibaren tam on gece kabirlerinin üzerine gökten nur yağdığı da ifade edilir.

Şeyh Hasan Zarifi, hicri 882/miladi 1477 tarihinde Rumeli coğrafyasının Siroz şehrinde doğdu. Tahsilini İstanbul'da tamamladı ve Osmanlı âlimlerinden Kemalpaşazâde'nin talebesi olarak ilmi icazeti ondan aldı. Dönemin tasavvuf büyüklerinden ve Tarik-i Halvetiye'den Zeynüddin-i Hafi hazretlerinden ilk tasavvuf terbiyesini alıp İbrahim Gülşeni hazretlerine intisap ederek onun halifesi oldu. Hicri 977/miladi 1576 senesinde Rumelihisarı'nda vefat eden Şeyh Hasan Zarifi Kayalar Mezarlığı yakınına defnedilmiştir.

İstanbul Hamamları

16. Yüzyılda İstanbul'a gelen seyyahlar Türk hamamlarını hayranlıkla incelemişlerdir.

Pro.Dr.Celal Esad Arseven

Türk Sanatı Tarihi. Maarif Basımevi. İstanbul. VII. Fasikül

Sivil mimarî sınıfına giren binalardan biri hamamlardır, İslâmlar için temizlik aynı zamanda dinî bir zorunluk olması nedeniyle camiler kadar hamamlara da önem verilmiş ve her şehir ve kasabada halkın ihtiyacını karşılayacak hamamlar yapılmıştır.

İstanbul'da konak ve ev hamamlarından başka 300 den fazla hamam bulunması Türklerin hamama verdikleri önemi gösterir. Bunlar genellikle bütün büyük camilerin yanında inşa edilmişler ve o caminin külliyesine dâhil bulunmuşlardır.

16. Yüzyılda Türkiye'ye gelen yabancı gezginlerde en çok hayranlık yaratan şey, Türklerin temizliği olmuştur. Richer 1540'da yayınlanan kitabında Türkler'in ev içinde ayakkabılarını çıkardıklarını, hamamların çok olduğunu, yeme ve içmede temizliğe büyük itina ve titizlik gösterdiklerini anlatır. Pierre Belon ise, Türkiye üzerine 1553'te yayınlanan kitabında, Türklerin dünyanın en temiz milleti olduğunu söyleyip temizlik üzerine kitabında ayrı bir bölüm açıyor: Kundaktaki çocukların temizliğini, bebeklerin altlarının değiştirilmesindeki titizliği, çok sık bez değiştirdiklerini anlatıyor. Fakat Belon'un asıl hayranlığını uyandıran hamamlar olmuştur. Hamamları, burada yapılan masajı, büyük, temiz peştemalları, havluları, hamamların güzelliğini, iki paraya yıkanmaktan, masaja, berberden, iki havluyula kurulanmaya kadar her türlü hizmetin görüldüğünü imrenerek anlattıktan sonra bu temizliğin Avrupa'da da olmasını dilediğini, böylece salgın hastalıkların önünün alınacağını belirtiyor.

Başka çağdaş tanıklar da, Türk ordusundaki temizliği övmektedir. 1570 tarihli kitabında Paolo Giovio, Türk askerlerinin ne kadar temiz ve sağlıklı bulunduklarını, halbuki Avrupa ülkelerin-

de kokudan geçilmediğini, bu yüzden de yalnız göze ve burna hoş olmamakla kalmayıp, salgın hastalıklara yol açtığını anlatmaktadır.

HAMAM ÂDABI

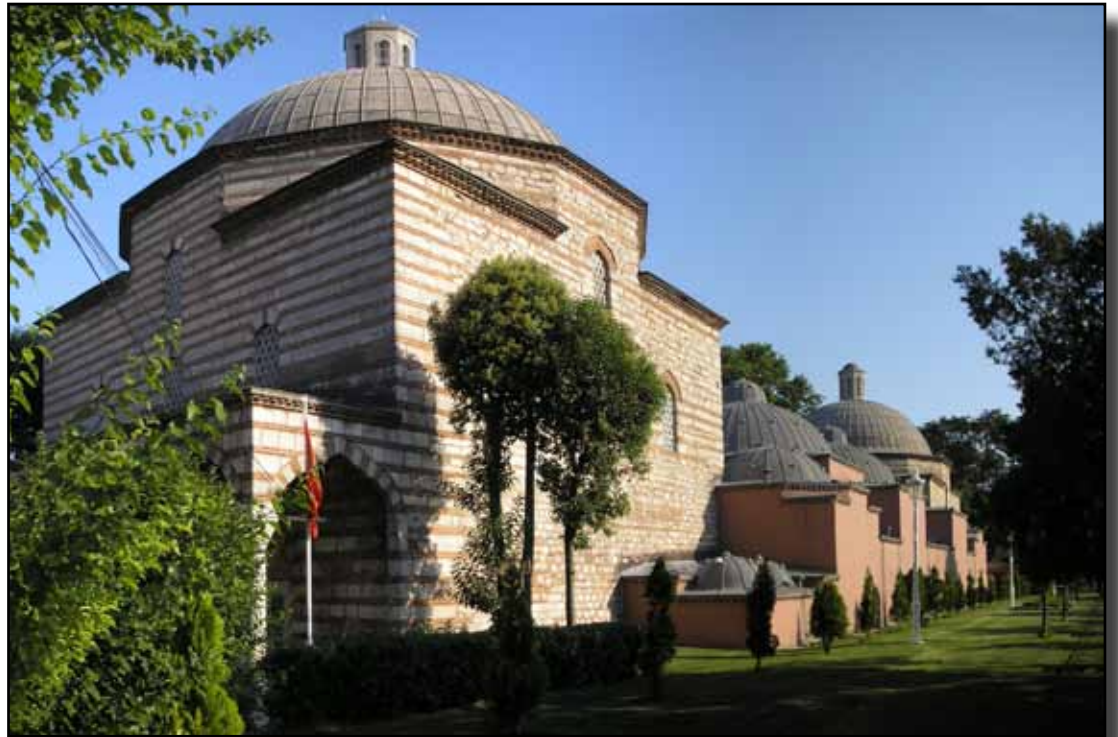
1520'de Bassano da Zara, Türk hamamını uzun uzun anlatarak, bunları Roma'da Diocletian çağı hamamlarına benzetiyor. Hamamda önce yuvarlak, kubbeli, geniş bir yere girildiğini, bunun ortasında mermer bir havuz ve dört fiske olduğu, tuğladan yapılmış oturma yerleri bulunduğunu, bu oturacak yerlerde, taştan ve üstü tahta kaplı kol koymak için çıkıntılar bulunduğunu, bu kesimin tonozlarının tamamen kesme mermer dilimlerinden olduğunu, oturulacak yerlerin yeter genişlikte olup, yıkanacakların burada soyunduklarını söylüyor ve hamam âdabını ve hamamı şöyle anlatıyor:

«Hamama giren önce hamamın ba-

kıcısıyla konuşur, sonra da yüksekçe bir yerde oturan gişeye uğrar. Bundan sonra soyunulur. Ancak soyunurken her yerini göstermemeye, peştemalsız ortaya çıkmamaya dikkat edilmelidir, yoksa müşteri hamamdan dışarı atılır.

Soyunduktan sonra müşteri üstünden çıkardıklarını katlayıp koyar, üzerine de sarığını, başlığını bırakır. Bunlara bakmak için birini peylemek gerekmektedir.

Gömleği çıkartmadan hamamdan büyük bir peştemal verilir, müşteri bununla örtünür. Bundan sonra hamamın birinci kesimine girilir, burada hamamın büyüklüğüne göre on beş kadar görevli vardır, bunlar traş eden, masaj yapan, yıkayan kimselerdir. Bundan sonra çeşitli odalar gelir, her biri bir öncekinden daha sıcaktır, bunların her yeri mermerle kaplıdır. Burası da öteki odalar gibi kubbeli ve sıkıca kurşunla kaplı ve kapalı camlar bulunmaktadır. Orta-

Sultanahmet'teki Haseki Sultan Hamamı.

Çemberlitaş Hamamı.

daki kubbe çok yüksektir. Kışın hamamlar gece yarısı ısıtılır (yazın herkes soğuk su kullanır), böylece çok odun yakılmaktadır. Odun olarak, bir insanın beli kalınlığında çam kütükleri ve az sayıda meşe kullanılır. Odanın ortası ki buna hamamın kalbi de denebilir, burada mermerden dört köşe bir taş vardır, bu damarlı bir somaki taş olup, dört parmak kalınlığında, bir insan uzunluğunda ve yerden bir karış yüksekliğindedir. Dört mermer top üzerine oturtulmuştur, içeri gelenler bunun üzerine boylu boyunca yatarlar. Bir masajcı, müşterinin kollarını gererek çeker. Sonra tersine döndürerek gene müşterinin kollarını bir Herkül gücüyle çeker. Buradan kalkınca, müşteri hamamda istediği bölüme geçer. Odaların sıcaklığı değişik olduğundan herkes kendisine uygun sıcaklığı seçer. Merkezdeki yerin çevresinde süslü güzel hücreler vardır ve bunların her birinde bir kurna ve buna akan biri sıcak, öteki soğuk iki musluk bulunmaktadır.

Müşteri istediği kadar su kullanabilir, iki musluğun sıcaklığını ayar ettikten sonra açık bırakır. Bundan sonra kurnanın bitişiğinde yere yatar, buradaki görevli ona tasla su döker, bir başkası yıkar. Eğer yeterince kimse yoksa aynı kimse hem su döker, hem yıkar. Fazla para veremeyecek olanlar, kendileri yıkanır. Çünkü bu-

rada çalışanlar bahşiş koparmak için paralı kimselerin hizmetlerine koşuşurlar. Kalınca bir bezden yapılmış bir kese ile keselerler, eğer müşteri sabun getirmemişse hamam sabun vermez. Traş olmak veya kıllarını aldirmek isteyenler için de hamamın özel adamı vardır. Kıl almak için özel bir macun vardır, Türkler bedeninin belirli yerlerinde kıl kalmasını hoş görmezler. Kadınlar bu konuda daha titizdirler. Bu iş de bittikten sonra, daha önce giyilen peştemal çıkarılıp futa denilen bir başka peştemal giyilir, bir görevli, müşterinin arkasında onun ayaklarını yıkar. Bundan sonra müşteri eşyalarını bıraktığı ilk odaya gider. Nemli olduğu için burada ateş yakınında eşyalar kurutulur. Orada otururken gene görevliler müşterinin ayaklarını yıkarlar, bunu yapana müşteri teşekkür anlamına sağ elini görevlinin başına götürüp sonra ağzına götürür. Bundan sonra hizmet edenlere bahşişleri verilir. Belli bir ücret yoktur, kimi bir, iki, üç akça verir, fakat çoğunlukla dört akça verilir.»

Bassano da Zara, nalin, takunyanın sözünü etmiyor. Halbuki kendisinden sonraki çağlarda, Türk hamamlarını anlatan yabancı gezginler, bunlar üzerine de bilgi verir. Venedik'ten geldiği sanılan nalinler, hamamlarda, sıcak mermer zeminden ayak tabanını korumak, hem yaş, kaygan yerde kaymamak, hem de yerdeki kirli suya ayakların değmemesi için kullanılır.

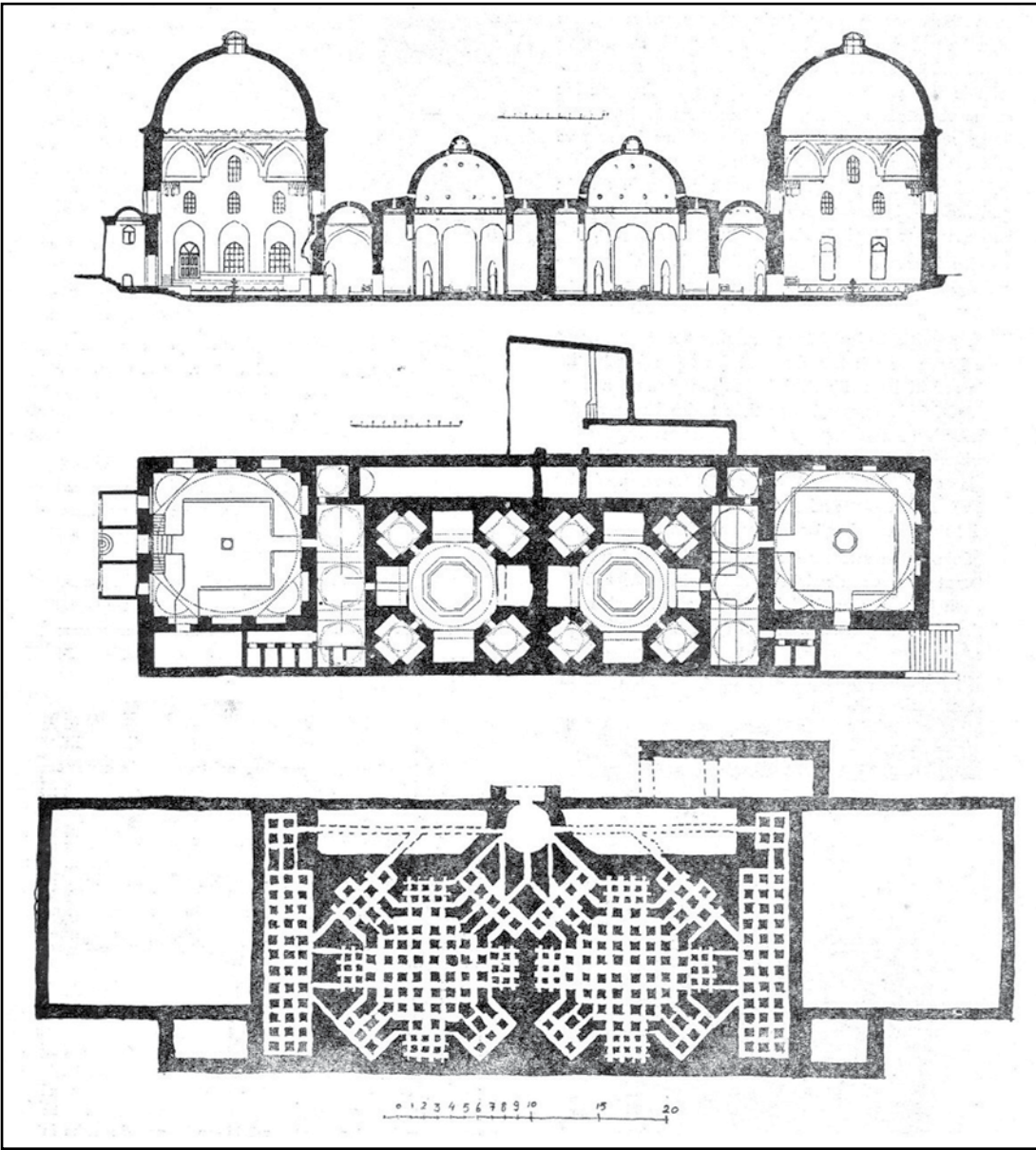
KADIN HAMAMLARI

Bassano da Zara, 16. yüzyıldaki kadın hamamları üzerine de bilgi veriyor. Bundan da bazı yerleri okuyalım:

«Evlerinde kendi hamamı olan erkekler kendileri yıkanmazlar, onları kadınlar, köleler yıkar. Kadınlar ise, yirmi kişilik gruplar halinde hamama gidip birbirlerini yıkarlar. Ancak hamamdaki bu içli dışlılıktan ötürü birbirlerini

Cağaloğlu Hamamı'nın içi.

Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın planları.

başka gözle gören kadınlar da olur. Sık sık birbirlerine âşık olan kadınlara raslamır. Türkiye'de Bassano da Zara'nın tanıdığı Rum ve Türk kadınlardan bazıları güzelce bir kız görünce onu çıplak görmek ve yıkamak arzusunu duyduklarını söylüyor. Çok defa bazı kadınlar daha başıboş olmak için kendi mahallelerinden uzak hamamlara gider. Kadınlar hamama topluca gidip, sabahın erken saatlerinden akşam yemeğine kadar kalırlar. Kibar ailelerin kadınları kendi konaklarında hamam olduğu için halk hamamlarına gitmez. Halktan, orta sınıftan kadınlar, hamama haftada dört, bazen üç, bazen de bir defa giderler. Aksi halde kadın kendisini kirli ve kaba bulur. Fakat bundan daha önemli iki sebep vardır. Önce, namaz kılmak için temiz olmaları gerekir, sonra da hamam, evlerinden ayrılıp, dışarı gitmek için bir bahane olur. Bazı kadınlar da hamama gidiyorum diye başka yerlere giderler. Bu kadınların halayıklarından biri, başının üzerinde yüksek fakat büyük olmayan leğen boyunda bir bakır kap taşır. Bunun içine uzun pamuklu bir gömlek koyarlar. Bunların değeri dokunuşuna göre değişir. Yıkandıktan sonra nemi

alan ve bedeni kurutan bu gömlekleri

erkekler bile giyer.

Ayrıca beyaz gömlekler, temiz çoraplar, bol sayıda havlular da aynı kabin içine konur. Bu kabin üzeri ipek ve sırma yapraklar işlenmiş bir örtüyle örtülür. Ayrıca yanlarına kilim ve yastık da alırlar. Hamama gelince kilimi yere sererler, bakır kap da yere konulur, hanım buna oturur, hizmetçileri onun iki yanında durarak yıkarlar. Yıkanması bitince orta sıcaklıkta bir odada dinlenilir. Kimi kadınlar yanlarında yemekler de götürürler, hamamın iştah açıcı havası içinde yerler.

Bassano da Zara'dan sonraki çağlarda daha pek çok yabancı gezgin, hamamlar üzerine bilgi vermişlerdir. Tavernier, Topkapı sarayındaki hamamı, Thevenot, Lady Mary, Wortley Montagu, Miss Pardoe, Mrs. Harvey ve başkaları da halk hamamlarını uzun uzun anlatmışlardır.

Lohusa hamamı, düğün hamamı gibi çeşitli gelenekleriyle apayrı bir folklor dalı olan hamam, Türkler'in sosyal hayatında ayrı bir önem taşır. Kadın hamamlarındaki yıkayıcılara hamam ustası, erkekler hamamında ise natır ve dellâk denilirdi. Hamamlarda Bassano da Zara'nın belirttiği gibi bir giriş bölümü veya camekân (Apodyterium), soğukluk bölümü (tepidarium), terlenilen ve yıkanılan yer halvet (caldarium) vardır. Camekânın dışında, hamamın öteki bölümleri, kubbelerdeki cam gözlerle aydınlatılır.

16. yüzyılda hamama giden kadınlar ve çocuk gravürü.

Burada 16. yüzyıla ait iki hamam planı veriyor, fakat bunların hangi hamamların planı olduğunu bilmiyoruz, ancak plandaki eski Türkçe yazılardan bunu bir Türk'ün yaptığı, sonra da yabancı tanığın bunu buradan kopya ettiği aklı geliyor.

İki planda, kapılar, camekân ve şadırvan, halvet ve sofa, tıraşhane, soğuk su haznesi, dehliz, havuz, külhan, su hazneleri, ısı halvet, orta halvet, sofa, soğuk sofa, camekân sofası, hela v.b. gösterilmiştir.

16. üzyılda İstanbul'da hamamların sayısı kabarıktı. Bunlar arasında Haseki Hürrem Sultan hamamı, Sultanahmet'te Mimar Sinan'ın yaptığı çifte hamam, Barbaros'un Zeyrek'teki Çinili hamamı, Küçük Ayasofya yakınında Çardaklı hamam, Bâyezid hamamı, Valide - Sultan'ın Çifte hamamı, Mihrimah Sultan Camii yakınındaki hamam ve daha başkaları bu arada sayılabilir. Yalnız Sinan, saraylarda yaptığı hamamlar dışında, İstanbul'da 23 hamam yapmıştır.

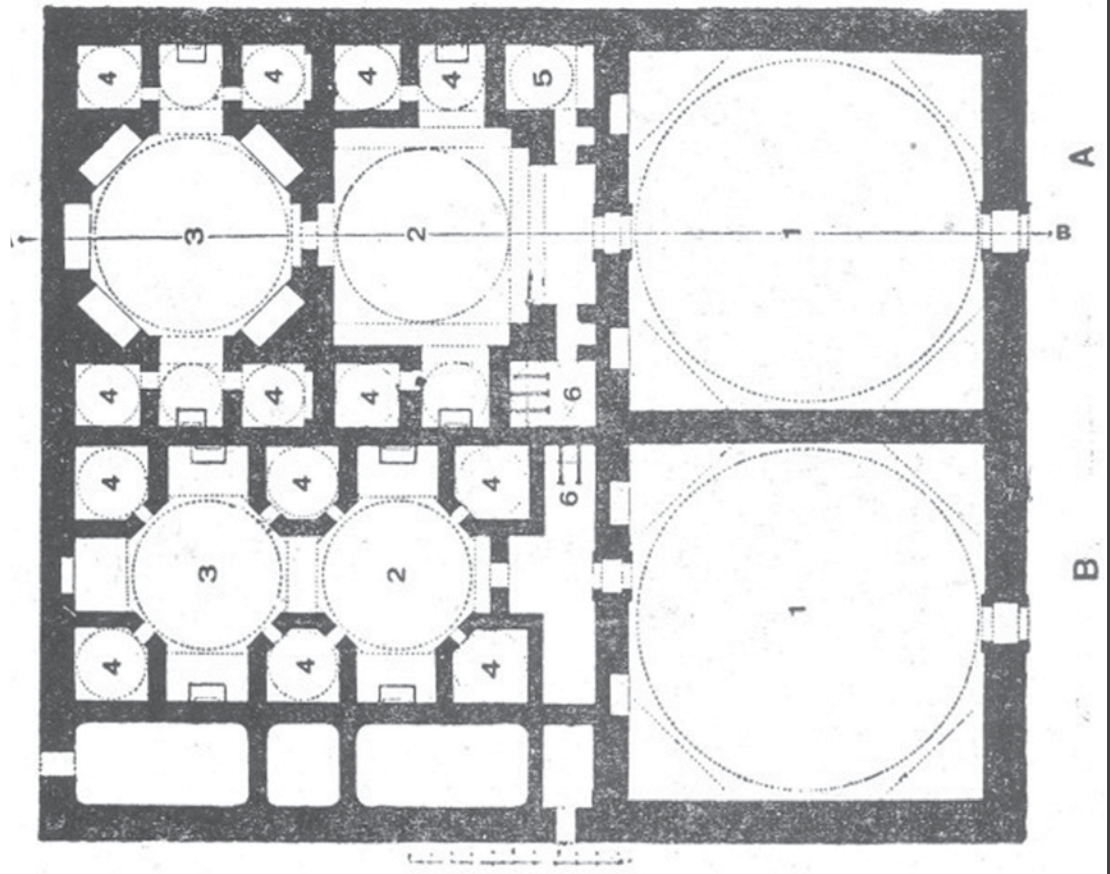
Hamamlar, Türk edebiyatında, Hamamnâme denilen bir edebiyat türünün doğmasına yol açmıştır. 16. yüzyılda Deli Birader diye bilinen Gazâlî'nin, Cafer Çelebî'nin, Nihâlî Cafer Çelebî'nin, Vücûdî'nin ve başkalarının böyle hamamnâmeleri bulunmaktadır. Cafer Çelebî'nin Hevesnâmesi'ndeki Agâh Sırrı Levend'in yayınladığı «Sıfat-ı Hamam» bölümünün içinden şu mısraları verelim:

*Bu sahn içinde var bir turfa hammam
Ki mislin görmemişdür çeşm-i eyyam
Binası dil-guşa rûşen fezası
Lâtîf û mu'tedil âb u hevâsı
Gil' anber suyu mânend-i kevser
Sıvası zağfıran û mişk-i ezfer
Muazzam muhteşem sahib – hazine
Açuk dün gün kapûsı varidine
Tışı külhan içi gül - zar-ı hurrem
Evî cennet-sera altı cehennem*

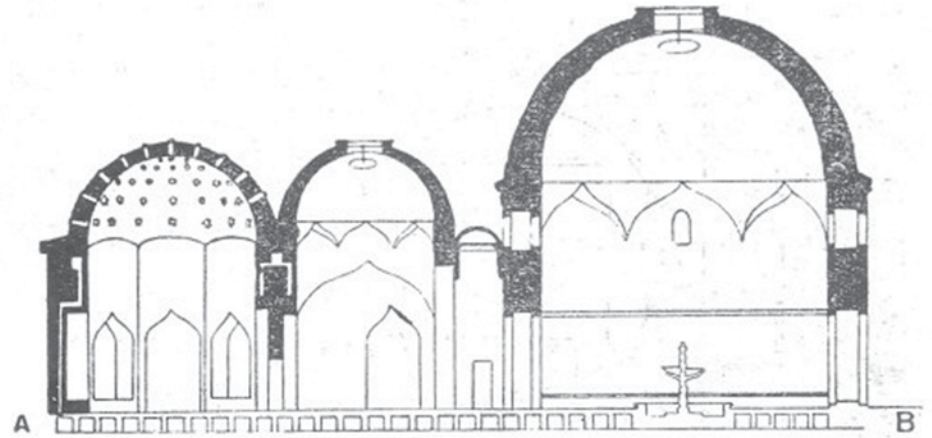
İSTANBUL HAMAMLARI

İstanbul'da Türkler tarafından yapılan en eski hamamlar Fatih, Mahmud Paşa, Çukur hamam Bayezid ve Eminönü'ndeki Yıldız hamamı olduğu tahmin edilmektedir. Bizans devrinden kalma hamamlar hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

Fetih'den 72 yıl sonra yani M. 1525 de İstanbul'u ziyaret eden Gtllius o zamanki bir Türk hamamamını anlatır. Bu anlatıma göre o devirdeki hamamlarla daha sonraki hamamlar arasında büyük bir ayrıcalık görülmemektedir. Aslında bu eski hamamlarla Roma hamamları, inşa bakımından biraz birbirine benzer-

*İstanbul'daki bir çifte hamam olan Çukur Hamam'ın planları.
A-Enkekler kısmı, B-Kadınlar kısmı, 1-Camegâh, 2-Soğukluk, 3-Sıcaklık,
4-Halvetler, 5-Ustıralık, 6-Aqtasthane.*

lerse de plan ve bölümlenmeleri yönünden farklıdır.

Türk hamamları ya tek veya çifte olarak inşa edilmişlerdir. Tek olanlar yalnız erkeklere ve günün belirli saatlerinde kadınlara tahsis edilir. Çifte hamamlar ise biri erkeklere, diğeri kadınlara özgü olmak üzere birbirine bitişik olarak inşa edilmiş ikiz hamamlardır. Hamamların plânı başlıca üç kısımdan ibaret olup bu kısımların araları küçük kemerli kapılarla ayrılmış ve üstleri kubbe ile örtülmüştür.

Kapılarının küçük olmasının nedeni ise içerisinin çabuk soğumaması içindir. Hamamın dışındaki küçük bir kapıdan, önce büyücek bir sofa gibi dört köşe bir yere girilir. Soyunmaya özgü olan bu yere Soyunma yeri veya elbiselik anla-

mına câmegâh denir. Roma hamamlarında Apoditerium denilen ve hamama gireceklerin soyunmalarına özgü olan bu kısım kare şeklinde olup döşeme-leri mermer ve üstü kubbe ile örtülüdür. Döşemesinin ortasında genellikle Bursa camilerinde olduğu gibi fiskiyeli bir havuz ve salonun etrafında soyunmaya özgü yüksekçe sekiler vardır. Bu sekilerin üstüne kerevet ve minderler konulmuştur. Camegâh'ın duvarları kubbe altına kadar yüksek olup tıpkı camilerde olduğu gibi dikdörtgen bir kısmın duvarları köşelerine yapılan karnaslı birer bingi üzerine kubbe oturtulmuştur.

Bu kısmın düşey duvarlar üzerinde birkaç penceresi bulunur. Genellikle hamamlarda soyunma yerleri iki katlı ve şirvan şeklinde olup taşlığın iki ta-

rafında yapılmıştır ve bunlara içeriden bir ahşap merdivenle çıkılır. Soyunma yerinden soğukluk denilen ve sıcaklığı içeriki kısımdan daha az olan yere girilir. Buraya Romalılar Tepidarinnı derlerdi. Kapılar dışardan gelen soğuk hava ile hamamın soğumaması için yalnız bir adam geçecek kadar küçük yapılmıştır. Arka arkaya çift kapılı ve tek kanatlı olan bu tahta kapılar, iki yanlarındaki kapı ökçelerinin söğö taşlarına açılmış oyuklar içinde dönmesi suaretiyle açılıp kapanır. Arkalarına asılı ağır taşlarla kendi kendine kapanırlar. Soğukluğa girilecek kapının yanında ve camegâh kısmında mermerden bir kahve ocağı bulunur. Bu kahve ocaklarının pek özel ve mimarî bakımdan çok güzel olanları vardır.

Soğuklukta mermer bir set üstünde kurulanma ve peştemal değiştirmek için yataklı kerevetler bulunur. Bu kısmın yanındaki bir kapı ve dehlizden abdesthanelere ve ustura tutmağa özgü halvetlere girilir.

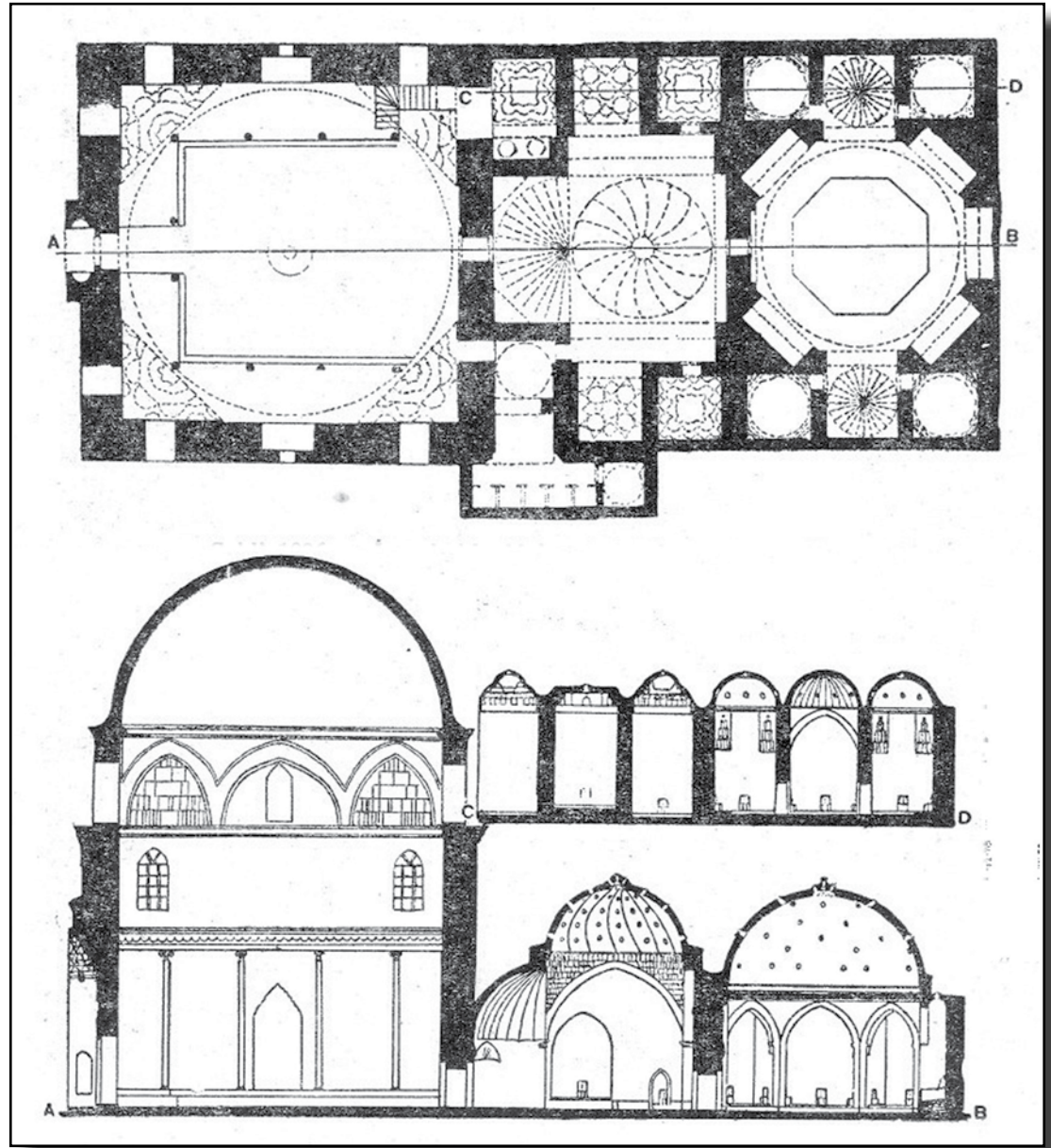
Soğukluktan yine bir kapı ile sıcaklığa, (Romalıların caldarium denilen kısmı) geçilir. Burasının da zemini mermer olup, etrafında yine mermerden bir karış kadar yüksekçe setler ve köşelerde ayrıca yıkanmak için özel hücreler vardır. Bunlara halvet denir.

Bâzı hamamların zemini renkli taşlarla mozayik şeklinde de yapılmıştır.

Halvetlerin yüksekliği bir buçuk adam kadardır. Bazılarının üstü açık ve bazılarının üstü kubbe ile örtülüdür. Halvet kapılarının kanatları yoktur; bunlara peştemal asılır. Her halvette musluklu bir veya iki kurna bulunur.

Ortadaki sıcaklık kısmını çevresel dolaşan, bir karış kadar yüksek mermer setler üzerinde sıra ile kurnalar inşa edilmiştir. Halk bu mermer setler üzerinde kurnaların yan taraflarındaki yerlere oturarak yıkanır. Suların akması için setlerin yanında ve döşemede mermerden dereler yapılmıştır. Fakat bunlar taşların kenarı içeriye doğru oyularak gizlendiğinden kirli suların aktığı pek görülmez. Bu kısmın ortasında çevresel veya sekiz köşeli ve elli santim kadar yükseklikte mermerden bir set vardır ki buna göbek taşı derler. Bunun altı gayet sıcaktır. Buraya terlemek için oturulur ve yatılır. Hamamın bu her üç kısmının üstü birer kubbe ile örülmüştür. Kubbelerin üstünde tepe camı denilen çok küçük yuvarlak pencereler vardır. Bunların üstüne dışarıdan cam fanuslar geçirilmiştir. Böylece hamamın içinde loş bir aydınlık sağlanır.

Bursa'daki tedavi için olan ve sürekli

Sokullu Mehmet Paşa Hamamı'nın planları.

olarak suyu akan bazı havuzlu hamamları ayrı olmak üzere, Türk hamamlarında genellikle içine girilen havuz yoktur. Ancak Sirkeci'de Hocapaşa Hamamı gibi Yahudiler'e özgü bataklık denilen bazı hamamlar vardır. Çünkü müslümanlıkta akan su temiz farz olunursa da içine vücud giren ve hattâ, parmak sokulan su şer'an kirli sayılır.

İçine girilen bu tür havuzlar ancak Yahudiler'in gittikleri hamamlarda ayrı bir kısım olarak yapılır. Bunlara bataklık denir. Bu batakların suyu hahamlardakutsal sayılır ve her dindar Musevî bu suya girer.

Her hamamın bir de külhan kısmı (Fr. hypocauste) vardır. Burası hamamın döşeme taşları altında cehennem denilen ve kârgir ayaklar arasındaki boşluklardan ibaret olan kısmın bir tarafındadır.

Bir fırını andıran külhan ocağının içinde sürekli olarak yakılan odunlar bir taraftan üstündeki kazanı ve onun üstündeki sıcak su hazinesinde bulunan suyu ısıttığı gibi, alev ve dumanlar da döşeme taşlarını ısıtır ve yanlarındaki duvarlar içinde bırakılmış olan dar bacalardan (ki bunlara tütektik ve galat

olarak tüfeklik denilir) kubbenin yanlarına çıkarak oradan havaya dağılır. Hamamların saray ve evlere özgü olmak üzere yapılanları da vardır. Bunlar da tıpkı çarşı hamamları gibidir; fakat daha küçüktür.

Hamamların mimarî üslûplarına gelince, bu ancak kapı ve iç ahşap kısımlarla çeşme ve havuz gibi mermer kısmın süslemelerinde görülür. Yahım şekli bakımından üslûb farkı pek yoktur.

Üzgünüz ki Türk hamamlarının çoğu arsası ve enkazından yararlanılmak üzere yıkılmaktadır. Genellikle vakıf olan ve sahiplerinin mülkiyeti koşula bağlı bulunan bu hamamlar, eski eserlerden olduğundan esas şekillerinde korunmaları gerekirse de buna uyulmaması ve bu konuda açık bir kanun bulunmaması yüzünden sahiplerinin tam bir mülkiyet hakkı iddiasıyla bunları yıkmaları, Türk mimarî eserlerimizin yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Şimdiye kadar İstanbul'da kırktan fazla hamam yıkılmıştır.

Kral

Yolw

Yıllarca bir diyardan ötekine göçen insan ve hayvanların arkalarında bıraktıkları iz veya bir sürü izden oluşmuş ve birkaç doğal kola ayrılmış olan bu yol, zamanla önemli bir ticaret ve ulaşım aracı oldu.

Samet SAĞIROĞLU

Tarihi vesikalara göre, elimizde tam bir tarifi bulunan en eski «Uluslararası» yol, Batıda, «Sart» dan başlayıp, «Efes» de sahile inen bir kola ayrıldıktan sonra, Anadolu'nun tam ortasından geçerek Anti - Toros ve Toros Dağlarını aşar; doğuya doğru Kuzey Mezopotamya'yı geçip, Dicle'nin öte tarafındaki yamaçları izleyerek, Güney - Batıya kıvrılır ve Babil'den 225 mil uzaklıktaki «Susa» da son bulur. M.Ö. VI. yüzyılda, Persler Anadolu'yu işgal ettikleri zaman, bu yolun üzerinde belirli uzaklıklarda konaklar oluşturarak, imparatorluk Posta - Yolu yaptılar. Yunanlılar bu yola «Kral Yolu» derlerdi. Daha o zamanlarda bile, kervanların bu yolu, yüzlerce hatta binlerce yıldan beri kullanmış olduklarını kabul etmemiz doğru olur. Çok eski zamanlarda, bu yol belki de, kucuetli iklim değişimleri nedeniyle, yiyecek bulmak için, bir diyardan diğer bir diyara göçen insan ve hayvanların, arkalarında bıraktıkları iz veya bir sürü izlerden oluşa gelmişti. Birkaç doğal kola ayrılan bu yol, zamanla önemli bir ticaret, ulaştırma ve savaş aracı olmuştur.

Fazla ileriye gitmeden önce, burada söz konusu edilen eski yolların, şu veya bu devirde, izlemiş oldukları yönlerin belirlenmesinde, tahmini bir unsurun her zaman var bulunduğunu gözönünde bulundurmak gerekir. Bu nokta iyiye anlaşılacak olursa, çoğunluğu doğrudan ve genellikle pek kesin olmayan delillere dayanan bilgilere sık sık başvurmak zorunda kalmıyacağız. Hiç şüp-

he yok ki, zaman zaman ve yer yer, şehirlerin ve imparatorlukların yükseliş ve çöküşleri ile, birçok ticaret yollarının diğerlerine göre değerlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bununla beraber, «Kral Yolu» nün hiç değilse bazı parçalarının, birkaç bin yıl sürekli olarak kullanılmış olduğunu kesin bir dille iddia edebiliriz. Bu yol güzergâhında bulunan şehirlerden bazıları, isimlerinin zaman zaman değişmesine rağmen, Prehistorik yerleşim yerlerinde kurulmuşlardı. Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve diğer eski medeniyet merkezleri arasında, ticarî münasebetlerin M.Ö. 4000'inci senelerde bile var olduğunu ispat edecek delillere sahibiz. Kervan yolları, doğal engebelerle göre belirlendiklerinden, tepeler, vadiler, eğimler, dağ ve nehir geçitleri, ve (özellikle çöllerde) su ve tuz gibi doğal geneksinelemelere daima yakın bulunma düşüncesi yüzünden, devirler geçtikçe, yol şebekesinin genel görünüşünde, pek az değişiklik olması gerekirdi. Sırası gelmişken şunu da emlemeliyiz ki, «Kral Yolu» ndan ilk söz edip, bu yolun izlediği yönün tarifini yapan Herodot'un, M.Ö. V. yüzyılda yazdığı eserde görülür.

KRAL YOLUNDA ANKARA

M.Ö. 2000 yılından biraz sonra, Etiler (Hatti halkı), Anadolu'da hâkimiyeti ellerine aldılar ve Ankara'dan (Ancyra) yaklaşık 100 mil uzaklıkta bulunan ve halen «Boğazköy» ismini taşıyan yerde bulunan «Hattuşaş» şehrinde hükümet merkezlerini kurdular. Bugün bile, yol bo-

yunca var olan Eti abide ve kitabelerinden de anlaşılacağı üzere, bir yol «Hattuşaş» dan batıya doğru uzanıp «Halys» nehrini geçtikten sonra, Güney - batıda «Şart» a gidiyor ve diğer bir yol da «Hattuşaş» ın 100 mil güney - batısında ve bugünkü Kayseri'den (Caesarea Mazaca) birkaç mil daha ötede bulunan «Kaneş» e ulaşıyordu. «Hattuşaş» dan «Şart» a ve yine «Hattuşaş» dan «Kaneş» e giden yol, sonraları «Kral Yolu» diye isimlendirilen ve bu yazımızda aynı adı taşıyacak olan yolun batı kısmını oluşturmaktadır. «Caesarea Mazaca» (Kayseri) havalisinden doğuya doğru, dağlar arasından geçen birkaç yol vardı ki bunlardan biri «Melitene» (Malatya) dan, diğeri de bugünkü Maraş'tan geçiyordu. Bu iki yol, Fırat nehrinin yukarı kıyılarında, (Samosata) da tekrar birleşirdi. Bazı âlimler, yolun buradan nehri geçerek Harran (Carrhae), Ninova ve nihayet Susa'ya uzandığını sanmaktaydılar.

Samosata ile Harran arasındaki yol üzerinde bulunan Edessa (Urfa) ya ve Harran ile Ninova ortasında kalan Resaina ve Niribis (Nusaybin) dan daha sonra söz edeceğiz. Bununla beraber, «Kral Yolu» nun, Malatya'dan Diyarbakır'a uzanan demiryolunu izleyerek Melitene'nin hemen doğusundan geçtiğini kabul etmek akla daha yakın bir ihtimaldir.

Kayseri'nin Güneyinden geçip (Eti şehirlerinden Tuvanuva olduğu anlaşılan) Tyana'ya inen, ve oradan da Tarsus'un Kilikya geçitlerine ulaşan diğer bir yol vardır. Tarsus'dan doğu yönüne ilerleyip,

Adana üzerinden geçen, Birecik veya civarında Fırat nehrini aşarak daha biraz ileride Kral Yolu ile birleşen bir yol vardı. Herodot'un verdiği bazı bilgilere dayanarak, Kilikya geçidinden geçen yolun «Kral Yolu» nun bir kısmını oluşturduğu sanılmışsa da, daha kuvvetli deliller, bu sanımızın tamamen tersindedirler. Herodot, bu yerler hakkında kişisel izlenimlerde bulunup bulunmadığına dair hiç bir şey yazmamıştır.

TARSUS - HARRAN BÖLGESİ

Diğer tarihi yollardan biri Tarsus - Harran yolundan Güney istikametinde sahili izleyerek Suriye'den Aşağı Mısır'a, diğeri de (Zeugma) Birecik civarında nehri geçerek Fırat boyunca Babilonya'ya uzanıyordu.

Özellikle Harran'ın çok eski zamanlardan beri önemli bir ticaret merkezi olması gerektir. Bu şehir yalnız «Kral Yolu» ile yetinmeyip aynı zamanda Batıya doğru Birecik'ten geçen, yine Güney yönünde Rakka'da Fırat nehri boyunca ilerleyen yolla birleşen ve M.Ö. 1000 şıyında Palmyra vahasında çöl yolu ile Şam'a uğrayan ticaret yollarının güzergâhı olan bir kervansaraydı.

«Kral Yolu» nu izleyerek Ninova ve Sus arasında Doğuya doğru bir yol ayrılıp, Zagros dağlarından İran yaylasına uzanan ve oradan da «Hazer kapılarından» geçerek Orta Asya, Kuzey Doğu Hindistan ve Çin'e giderdi. Roma İmpara-

torluğu zamanında bu yol, bugünkü Karahanşah, Hamadan, (Ecbatana), Teheran, «Rhagae» (Ragoz) harabeleri ve Nişapur hattını izler; Yunan - Bakretiyen Krallarının ipek ithalatı yaptıkları yollardan Türkistan, bir ucundan öbür ucuna geçerek Çin'e giderdi. Bundan başka, belki de Balkh (Bactra), (çeşitli uluslara ait tüccarların buluşup mallarını takas yaptıkları) Taşkurgan üzerinden Hindikuş'u geçerek Kâbil'den ve Hayber Geçidi'nden ilerleyerek Hindistan'a inen bir yol da vardı.

ESKİ BANKACILIKTA KAYSERİ

Kayseri civarında Karahüyük (Eti şehirlerinden Kaneş) adını taşıyan bir köyde, Arkeologlar, Asurca'ya çok benzeyen bir yazıyla yazılmış bir sürü metinler bulmuşlardır. M.Ö. 2100 yıllarına ait olan bu metinler, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya şehirleri arasındaki kervan ticaretini yöneten bankaların muamelelerini içermektedir. Bu ticaretten bir kısmının «Kral Yolu» üzerinde yapıldığını bizlere inandıracak deliller vardır. Metinlerde ismi geçen bazı şehirler tesbit edilmiştir. Bunların içinde Harran'ın bulunması özellikle çok önemlidir. Kervanlar Harran'dan Asur ve Babilonya'ya gitmek üzere geçerlerdi; bu arada, belki de Suriye'nin kuzeyinde, Harran ile sahil arasındaki şehirlere de uğurlardı. Bu meşhur «Kapadokya Metinleri», satışa, mukavelelere, mal sevkıyatına, para

depozitolarına, tediye ve makbuzlara, kredi ve teminatına, faize, borç senetlerine ve diğer ticarî araçlara temas etmektedir. Bu da «Kral Yolu» ve bu yola bağlanan diğer küçük yollarla çok sıkı bir şekilde ilişkili iktisadî bir sistemin gelişmiş olduğuna bir delildir. Ticarete konu olan malların çoğunu, Anadolu maden ocaklarından çıkarılan altın, gümüş, bakır ve kurşun ile çeşitli tür kumaşlar oluşturuyordu. Elimize geçen o zamana ait mektuplardan, çeşitli şehirler arasında bir posta sisteminin varlığına işaret edilebilir; aynı zamanda, bu vesikaların içeriklerinden de, bundan 4000 sene önce,, tüccarlar tarafından kullanılan para sistemini, zaman belirleme yöntemlerini, tartı ve ölçü birimleri ile aritmetik hesaplama yöntemlerini öğrenebiliriz. Bu ticaret sırasında oluşan bazı mahkeme kayıtlarına da rastlamaktayız. O devire ait akçe, gümüş, bakır ve ender olarak da altın parçalarıydı.

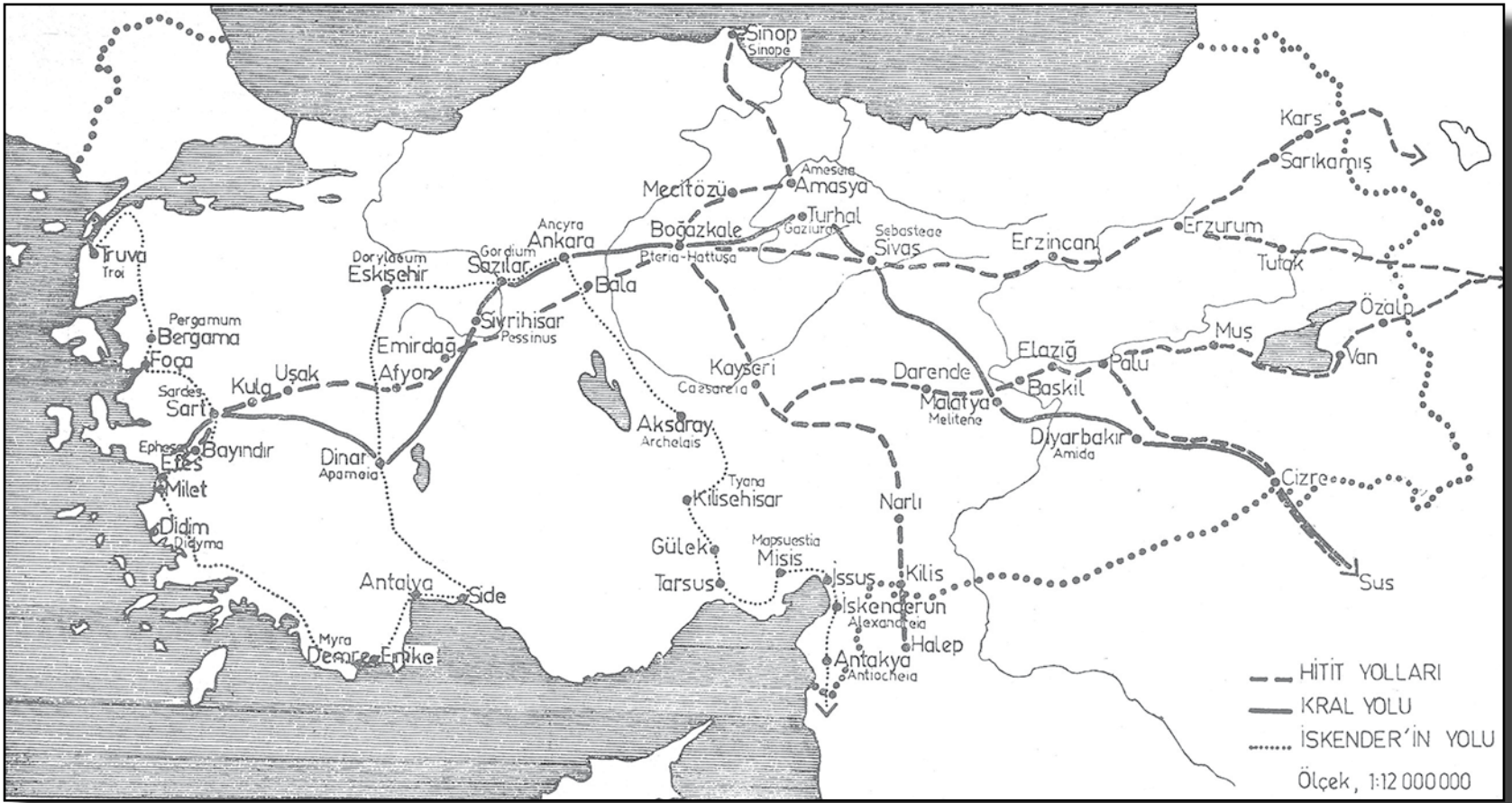
Şüphesiz ki, çeşitli ülkelerin tüccarları arasında teması sağlamış olan, o devirlerin ticarî işlemleri, keşif ve heveslerin geniş ölçüde çevreye yayılmasına yardım etmiştir. Bu yayılış, o çağlarda âdet olduğu üzere, fetihler dolayısıyla zanaatkarların da bir ülkeden zorunlu olarak, diğerine aktarılmasına neden olmuştur.

MISİR'A TAŞINAN MALLAR

«Kral Yolu» ile ilgili yerlerde yapılan keşif ve buluşlara ait deliller çok güç-

Sardis Gymnasium kalıntısı.

Anadolu'da Kral Yolu haritası.

lüdür. Örneğin, Mısır yerli halkının, başlangıçta Asya'dan ithalât yapmağa mecbur olduklarını biliyoruz. Gümüş, Mısır'da daha bilinmeden önce, Sumerliler, bu madeni keşfetmiş ve işlemişlerdi. Çömlekçi çarkı, Mısırlılar tarafından kullanılmadan çok önce, Batı Asya'da tanınıyordu. Bazı otoritelere göre, sürahi emzikleri de böyledi. Mısırlılar, Lapis Lazuli (lâcivert renkte nim kıymetli bir taş) den yapılmış ziynet eşyası kullanırlardı; ancak malzemenin mutlak olarak Anadolu'dan getirilmiş olması gerikinde. XVIII. Sülâle devrinde (M.Ö. 1500 - 1300), Suriyeli sanatkarlar, Nil vadisine nakledilinceye kadar, Mısır'da sırça eşyanın bol olmaması da dikkatimizi çekmektedir. Yakın Doğuda oluşan diğer kültürel gelişmeler arasında, yukarıda sözü geçen metinlerden bir yüzyıl kadar sonra, M.Ö. XX. yüzyılda, Babilonya Kralı Hamurabi tarafından düzenlenen bir kanun metni vrdır ki, bilinen en eski kanundur. Babilonya'nın cemiyet yapısında zalim ile mazlumun ilk defa ortaya çıkışına bir delil oluşmaktadır. Hamurabi'ye göre, bu kanunun amacı, «Hakkaniyeti sağlamak, kuvvetlinin zayıfı ezmesine engel olmaktır.»

Eski dünyanın kara taşımacılığında elde ettiği en önemli gelişme, ilk kez Batı Asya'da görüldü: Tekerlek, dingil ve atın ehlileştirilmesi. Sumer yazılarının en eski kayıtlarından biri ön kısmında bir tekerlek bulunan bir kızak resmidir. Fakat daha önce, Milâttan önce

3000 yılında Sumerliler araba ve dört tekerlekli vagonlar kullanırlardı. Tekerleklere bazen derilen lâstikler takarlardı. Atın ehlileştirilmesi hakkında rastlanılan en eski kayıt Hamurabi zamanına ait bir Babilonya metninde bulunmaktadır ve bu levhada at için «Doğudan gelen» merkep veya «Doğudan gelen» deyimi kullanılırdı. Mısır'ın M.Ö. yaklaşık 1700 yılında, istilâya uğramasına kadar, ne at ne de araba biliniyordu.

Dönme hareketin ilk önce Batı Asya halkı arasında geliştiği pek açık olarak görülüyor. Çömlekçi çarkından daha önce söz edilmişti. Su çarkı, Sumerliler tarafından biliniyordu. Torna, daha Mısırlılar torna ile yapılan şeyleri ithal ederek bunları elle oymalar yapmak suretiyle kopya etmeye çalıştıkları zamanlarda Suriyeliler tarafından kullanılıyordu. En eski çıkırık çizimleri Asur ülkesinden gelmektedir. Asurlular ağır yükleri taşımak için kızaklarına tekerlekler takarken, Mısırlılar aynı amaç için kayışlar üzerine bir tür yağ dökülmüş kızaklar kullanırlardı. Hatta, Nil'den büyük Piramide kadar uzanan yol üzerinde ağır yükleri taşıırken de yükü azaltmak için bütün yola cilâlı taş döşemişlerdi.

PARA KULLANIMINDA KRAL YOLU

Yine dünya tarihinde sikke, «Kral Yolu» ile birbirine bağlı memleketlerde ilk kez ortaya çıktı. Belki kıymetli madenler önce işaret edilen ticarî çalışmalara bir meta olarak kullanılırken buna ek olarak daha başlangıçta Kapadok-

ya levhalarında kayıtlı alış verişte para olarak da kullanılmıştı. Genel amaçla sikkenin o devirde keşfedildiğine işaret eden bir delil yoktur; fakat üzerlerinde mühürle ağırlık ve değerleri kazınmış maden parçalarının kullanıldığına ve ayrıca bu gibi mühürlenmiş madenlerin özellikle saflıkları bakımından aynı ağırlıkta mühürlenmemiş maden parçalarından daha fazla değişim değerine sahip olduklarına dair deliller vardır. Resmî damgalı para kendi kendini garantilediği ve her alış verişte ağırlığını kontrol için teraziye gerek göstermediği için kullanıma daha elverişlidir. Bu gibi damgalı paralar hakiki sikkenin keşfine doğru bir gidiş olarak söylenebilir. Çapı bir ve iki pus arasında değişen ve bir pusun onaltıda biri kalınlığında olan ve halen British Museum'da bulunan yassı kurşun diskler belki bu yolda atılan yeni bir adımı temsil etmektedir. Bu diskler çeşitli motiflerle damgalanmıştır. Kaynakları Asurva'dır ve tarihleri yaklaşık M.Ö. 1200'den başlamaktadır. Belki sikke paraya karşık olarak kullanılmış veya kullanılmamışlardır.

Altıncı yüzyılın sonlarına doğru, Asur İmparatorluğu batmıştı. Ninova, zabt ve tahrip edilmiş, imparatorluk, fatihler arasında bölünmüştü. Lidya ve İyonya'da, «Kral Yolu» nun batısına düşen refah, artan karışma imkânlarının teşviki ile, mal değişimine karşı duyulan hırsın etkisi altında, büyük bir ticarî gelişmeye yol açtı. Lidyalılar, yalnız ken-

Persepolis kalıntıları.

di madenlerini işletmekle kalmayıp, aynı zamanda, Asya ile, hızlı adımlarla ilerleyen Yunan ve Ege medeniyetleri arasında, «Kral Yolu» ile, mal değişiminde, aracılık gibi gayet önemli bir yer işgal ediyorlardı. Lidya madenlerinden çok miktarda, altın ve gümüşün doğal bir bileşiği olan Elektron çıkıyordu. Ticaret ölçüsüz bir şekilde arttı; ve Lidya'nın başkenti olan Sart, bir zenginlik ve lüks merkezi halini aldı. Dolayısıyla, sikkenin keşfi, daha doğrusu, gelişimi çok doğaldı. Bu böyle olmakla beraber, Lidyalılar, çok geçmeden, en eskileri Gyges (M.Ö. 687 - 652) zamanına ait oldukları belirlenen sikkeleri basmaya başladılar. Belki de, nisbeten, kısa yollar almasına rağmen, o zamanlar var olan kara yolu kolaylıklarını dikkate alacak ve M.Ö. 7'inci yüzyılda, Lidya ve İyonya'daki sıkı ticaret gelişmelerini de göz önünde bulunduracak olursak, en eski Yunan bilim adamlarının ve filozoflarının, 7'nci yüzyılın sonlarına doğru, «Kral Yolu» batısının çok yakınında bulunan yerlerde yetişmiş olmalarının hakikaten azımsan-

mayacak bir olay oluşturduğunu kabul etmemiz gerekir. Ticaretle de uğraşan Thales (M.Ö. 624 - 548), Miletuslu (Milaslı) idi. Hemşehrileri olan Anaximander ile Anaximenes de, tüccar idiler. Bir bilim adamı olmaktan çok, filozof olan Heracleitus, Efes yerlilerindendi. Biraz daha sonra yaşamış olan tarihçi Herodotus (Herodot - M.Ö. 484 - 425) da, Halicarnassus (Karya) da doğmuştu.

DÜZENLİ BİR GELİŞİM

6'nci yüzyılda Babilonya gibi, Lidya ve İyonya da fethedilmiş ve İran imparatorluğunun birer parçası olmuşlardı. Pythagoras (Pitagor - M.Ö. 572 -500) ve diğer birçok bilim adamları İranlılar'ın zulmünden kaçmışlar ve bunlardan bir kısmı, İtalya'nın güneyinde, diğer bir kısmı da, Yunanistan'da yerleşmişlerdir. İran hâkimiyeti altına giren «Kral Yolu», tek bir idarede birleşince, sistematik bir tarzda gelişme imkânlarını buldu. Herodot, bu yol üzerinde, posta konakları ve güzel hanlar olduğunu ve bâzı stratejik mevkilerde müstahkem kaleler bulun-

duğunu anlatmaktadır. Hanlar ve posta konakları, birbirlerinden yaklaşık 13 er kara mili uzaklıkta bulunuyordu. Sart ile Sus arasındaki uzaklık, tacirler veya diğer kimseler tarafından üç aydan daha kısa bir zamanda gidiliyordu. Posta Tatarları aracılığıyla, kralın mektup veya haberleri daha az bir zamanda nakledilebiliyordu.

M.Ö. 4 üncü yüzyılda, Büyük İskender, İran İmparatorluğunu fethetti. Ölümünde, bu arazi parçalanınca, «Kral Yolu» nun geçtiği memleketlerin büyük bir kısmı, Seleucus (Selefküs) İmparatorluğunun bir kısmını oluşturdu. Ancak Selefküs sülâlesi hükümdarları, Kuzey ve Orta Anadoluyu kontrolden âciz olduklarından, İmparatorlukları, çok geçmeden çöktü ve eski zamanlar, Anadoluyu, Mezopotamya'yı ve İram, bir daha tek bir idare altında birleşmiş olarak görmedi.

Milâttan sonra ilk 2 yüzyılda, Roma İmparatorluğu ile Hindistan arasındaki ticarete büyük geyişmeler görüldü. I.inci yüzyılda, Kuzey yollarını terk

edip, Palmyra'dan geçen çöl yolunu kullanmak için Roma ile Part'lar arasında bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma hariç, Romalılar ile Part'lar arasındaki daimî düşmanlık, Kuzey yollarını tehlikeli bir durumda bulundurmakla, özellikle I. inci yüzyılda, Romalılar, Mevsim Rüzgârlarından istifade etmediği öğrenince, ekseri ticaret deniz yolu ile yapılmaya başladı. Marcus Aurelius (M. S. 180 de öldü) dan sonra, Roma İmparatorluğunda bir düşme baş gösterdi. M.S. 3 üncü yüzyılda, Palmyra'nın tahrip edilmesi ile, Mezopotamya ve daha uzak memleketlerle yapılan ticaretin yolu değişti. Ancak, bütün bu devirler devamınca, Mezopotamyanın Kuzeyinden geçen yol hâlâ kullanılıyordu. 5 inci yüzyıldan 7 nci yüzyıla kadar, Bizans imparatorluğunun refah senelelerinde, Anadolu'dan geçen yol ile, 8 inci yüzyıldan 10 uncu yüzyıla kadar Müslüman hükümdarlar idaresinde «Kral Yolu» nun doğru kısmı, gayet işlek bir halde idi.

KRAL YOLUNDA BİLİM DAĞILIMI

Milâdın ilk senelerinde, Yakın Doğuda, Asya ve Yunan unsurlarının birleştikleri kolonilerde Yunanca çok fazla gelişmişti. Filistin, kendisine komşu diğer memleketler gibi, tamamen Yunanlaşmıştı. İbranice, hakikatte ölü bir dil olmaya başlamıştı, İskenderiyede, zaman zaman Filistin, Surive. Anadolu ve Mezopotamya'daki kardeşleri ile temasta bulunan büyük bir Yunanca konuşan, Yahudi kolonisi vardı.

Yahudiyerin dışında milletlere gönderilen Hristiyan misyonunun haberleri de Yunanca olarak yazılıyordu. Bununla beraber, Suriye Kuzeyinde ve Mezopotamyada, ana dilleri Svrac (Suryanice) olan bir çok kabileler vardı. Bunlar ya hiç veya çok az Yunanca konuşurlardı. Hristiyanlığın çok çabuk yayılması ile, İncilin Süryanî diline çevrilmesi zorunluğu doğdu. Bu tercüme, Milâdın 2 inci ve 3 üncü yüzyılında, Mukaddes Edessa şehrinde yapıldı. İlk Hristiyanlık, İskenderiye'nin felsefe ve ilahiyatı etkileri altında kaldığından, Edessa alimleri, Yunan felsefe ve fen eserlerini de Süryanî diline tercüme etmekle faaliyetlerini bir kat daha artırdılar. Yunan tıp bilimine ait bazı yazıların pratikte çok işe yaradığını göz önünde bulunduran tercümanlar, bu gibi yazılara özel önem verdiler. Her ne kadar kesin bir bilgiye dayanmıyorsak da, M.S. 2 inci yüzyılda, Edessa'da önemli bir tıp okulunun açılmış olduğunu öğrenmekteyiz. Edessa gibi, «Kral Yolu»

nun üzerinde veya civarında bulunan ilim merkezlerinin, Yunan fen ve felsefesini, Suriye, Mezopotamya ve İran'a ve daha sonraları, İslâm İmparatorluğu'na yaymak gibi, önemli birer yer aldıklarını, kesinlikle iddia edebiliriz. Dinî ve yaşam konuları arasında sıkı bir bağlılık bulunması da, gayet doğaldı. M.S. 4 üncü yüzyılda, yalnız Edessa'da, sayısı 300 ü geçen manastırlar, hem felsefe ve hem de ilahiyata ait eserlerin tercüme edilmesinde rol oynadılar. Aynı faaliyetler, Samosata, Amida ve Antakya'da görüldü. Bundan tam iki yüz yıl sonra, Yukarı Fırat üzerinde bulunan Ken - Neshre, Yunan ilminin önemli merkezlerinden biri oldu.

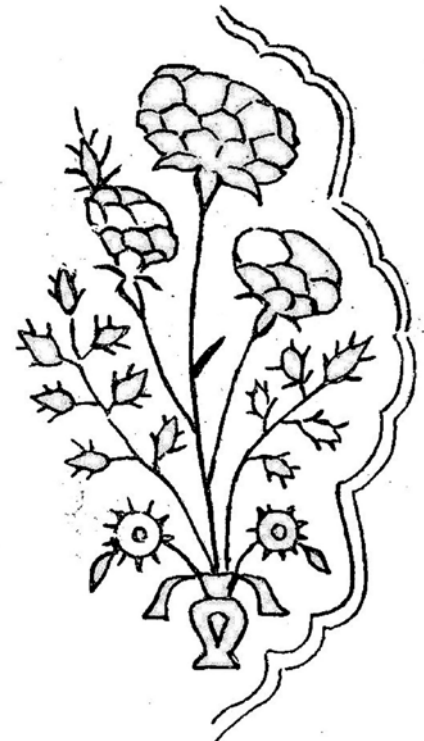
SÜRGÜNLERİN HİZMETİ

5 inci yüzyılda, Edessa Hristiyanları Nasrani'liğin en candan teşvikçileri oldular. Bu nedenle de, iki kez, sonuncusu bir daha dönmek üzere, 489 da İmparator Zeno tarafından, şehirden sürülmüşlerdi. Bunlar, «Kral Yolu» üzerinden, Doğuya doğru ilerlediler ve İran'ın çeşitli yerlerine yayıldılar. Persler tarafından, sadece bir din kurbanı olarak değil, aynı zamanda Roma'nın düşmanı ve tıbbî bilgi ve hünerlere sahip bulunduklarından, çok iyi karşılandılar. Nisibis (Nüseybin) de yeni bir tıp okulu açıldı. Nisibis, Romalılar ile Doğu komşuları arasında yapılan birçok mücadeleye sahne olmuş bir şehirdi. Çüncü bir tıp okulunun, Nasraniler tarafından, Sus yakınlarındaki Jundishapur'da kurulmuş olması çok olasıdır. Ancak, şurası kesindir ki, bu şehirde, sadece Edessa Nasranileri değil, Atina'dan kovulmuş olan Neoplatonistler de, uysal bir kucak bulmuşlardır. Dr. Sarton'a göre, «Bu kozmopolit şehirde, Yunan, Yahudi, Hristiyan, Suriye, Hindu ve İran fikirleri sünekli çarpışıp karşılaştırıldıklarından, bu ekol, felsefî ve ilmi fikirlerin temizlendiği büyük bir merkez oldu.» Diğer bir kısım Nasraniler, Seleucio - Stesiphon'da ve daha sonraları, Bağdad, Basra ve Kûfe'de yerleştiler. Birçokları, daha uzak doğuya kadar gittiler. Bunlardan bazı gruplar Çin'e giden büyük ticaret yolu üzerinde, Nişapur, Merv ve Herat'a yerleştiler. Çin'e, ancak 7 nci yüzyılda ulaşabildiler. Bu sırada, Yakubî (Monophysite) kilisesine bağlı diğer bir mezhebin rahipleri, «Kral Yolu» üzerinde, Harran ile Nüseybin arasında bulunan Resaina (Rasel-Ain, Resni, belki de Yaratılışın 10 uncu bölümünde ismi geçen Resen) da, yeni bir ekol kurdular. 7 nci yüzyıldan itibaren, bütün Yakın Doğu, kârlı transit ticaretiyle birlikte, Müslüman Araplar'ın eline geçtiği za-

man, yeni fatihler, zaptettikleri yerlerin belli başlı merkezlerinde, Yunan felsefe ve ilminin sabit bir şekilde temel atmış olduğuna şahit oldular.

Doğuda, Müslüman medeniyeti, 11 inci yüzyıldan sonra, çökmeye başladı. «Kral Yolu», bir ilim ve felsefî fikirler geçidi olmaktan çıktı. Ancak, İspanya'da, özellikle Kordova, Grenada ve Sevil'de açılan İslâm okullarında, fen bilimlerinin gelişmesine önem verildi. Gene 11 inci yüzyılda, Arap metinlerinin, Lorraine'de, Lotharingie alimleri tarafından incelendiklerini görüyoruz. Daha sonraları, bu alimlerden bir çoğu, özellikle Danimarkalı Canute'un ve onu izleyenlerin devrinde, İngiltere kilisesine bağlı Peskoposluklar yerini almışlardır. İngiltere'de, 12 inci yüzyılda, Arapça'dan Latince'ye tercümeler yapılmıştır. Özellikle, Bath'lı Adelhard, Kordova'da bir müslüman talebe kılığında derslere devam ederken kopyasını nasılsa ele geçirdiği, Euclid'in Unsurlar eseri, bu tercümeler arasında önemli bir yer almaktadır. Sonunda, I inci ve 16 ncı yüzyıllarda, Lâtince tercümeleri, o zamana kadar saklanılmamış olan Yunan metinleri ile karşılaştırma yapmak mümkün oldu. Böylece, çeşitli dillere tercüme edildikleri zaman yapılan hatalar da düzeltilmiş oldu.

Bundan sonra, Britanya'da, büyük bilimsel gelişmeler başlamıştır ki, kendinden öncekilerle karşılaştırılacak olursa, Francis Bacon'u, bu yeni akımın önderi olarak kabul etmemiz gerekir.

Barbaros Hayreddin Paşasının Anıları-6

Geçen Sayının Özeti:

Cezayir Beylerbeyi olan Barbaros, İstanbul'a gelerek Kanunî'yi ziyaret eder. İstanbul dönüşünde Doria'yı yenerek Preveze savaşını kazanır. Ancak Kral Karlos (Charles-Quint) Cezayir'i ele geçirmek için Barbaros'u kandırmaya çalışır.

Hayat Tarih Mecmuası. 1965. Sayı: 1-5. Ocak-Mayıs

Gizliden bana gönderdiği nâmede «Senin gibi Cezayir Kralı olan bir adamın, Büyük Türk'ün alelade bir beylerbeyiliğine tenezzül etmesi zül-dür. Sultan Süleyman'ın hizmetinden ayrılırsan, seni Kızıldeniz'le Atlas Okyanusu arasındaki bütün Afrika kıtasının tek meşru hükümdarı sayacağım. Ayrıca benimle ittifak etmeni bile istemiyorum. Yalnız bizimle dost ol ve Osmanoğulları ile ilginikes, o kadar.»

Bu maskaralığı derhal Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirdim ve bir müddet önce beraberce İtalya seferine çıktığımız Vezîr-i Âzam Damat Lûtfî Paşa'ya:

— Zinhar gafil olmanız paşam, dedim. Çünkü Karlos Kral, bu mezbûhane teşebbüsünün de netice vermediğini anlayınca mutlaka başka bir hınzırlık düşünecektir. Fikrim oldur ki, benim gaybubetimden faydalanıp Cezayir'e bir

sefer açar!

Lûtfî Paşa bir an düşündü; sonra dedi ki:

KARLOS'UN İHANET TEKLİFİ

— Paşam, Kral Karlos'u benden iyi tanırsın. Bütün hayatın onunla mücadeleyle geçmiştir. Tedbir nedir, Cezayir nasıl muhafaza olunmak lâzımdır, benden iyi bilirsin. Donanma da elindedir. Ancak tavsiyem budur ki. Kral Karlos'un ihanet teklifine hemen ret cevabı verme, oyalayabildiğin kadar oyal. Bakalım akıbet ne olsa gerek!

Bunun üzerine Karlos'un benimle müzakereden mesul tuttuğu Andrea Doria'ya haber uçurttum. Müphem bir ifadeyle bildirdim ki, "Kralının tekliflerini müzakereye hazırım. Ancak bu iş İstanbul'da olmaz, padişah haber alır. Elçilerini Cezayir'deki vekilim ve oğullu-

ğum olan Hasan Bey'e göndersin." Doria kâfiri kim bilir devletime ihanet edeceğimi sanıp ne kadar sevinmiştir!

Hasan'a gereken buyrukları gizlice gönderdim. Karlos Kral'ın elçilerini oyalamasını, bu müddet içinde de ülkeyi büyük ölçüde bir çıkartmaya karşı hazırlamasını yazdım. Bir müddet sonra Karlos Kral'ın elçileri Cezayir'e geldi. Bunlar Alonso do Alarkon ve Kaptan Vergara adlı iki İspanyol kâfiri ile Tabip Romeo adlı Türk tebaası bir Yahudi idi. Bir müddet müzakereden sonra Hasan, iki İspanyol kâfirini Cezayir'den kovdu. Fakat Yahudi'yi Türk tebaası olduğu için tevkif ettirip İstanbul'a gönderdi. Yedikule'ye hapsedtirdim. Karlos Kral'ın bu acı tecrübeden sonra artık boş hayallerle oyalanmaması gerekti. Fakat ne kadar olsa Frenk aklı, Türk aklına benzemez. Bu sefer de, sonradan Hasan'ın bana yazdı-

Karl Karlos'un askerleri.

ğına göre, Hasan'a Cezayir Krallığı teklif etmiş. Hatta Hasan'ı ihanete teşvik etmek için Vahran Umumî Valisi Kont Alkodet'i vazifelendirmiş. Alkodet'i tanıdım, gayetle mutaassıp bir İspanyol kâfiri olmakla beraber, hakkaa ki yiğit bir ihtiyardı ve benim oğulluğum ve vekilim olan bu adamın bir krallık tacı için hakanına ve devletine ihanet etmeyeceğini bilirdi. Fakat adamcağız ne yapsın, emir büyük yerden geliyordu. Hasan'a, Kont'u ne şekilde oyalaması icap ettiğini yazdım ve bu hususta Vezîr-i Âzam Paşa ile mutabık kaldım. Hasan, Kont'a demiş ki:

— Benim Cezayir'i Sultan Süleyman'dan koparacak gücüm mü var sanırsınız ki, bana böyle teklifte bulunursunuz? Elbet krallar arasına girmek isterim. Fakat böyle bir şey için bir tek adım attığım takdirde, Cezayir'deki Türk donanmasının binlerce levendi beni zincire vurup gemiye koyar, İstanbul'a yollarlar. Ancak kralınız Karlos, büyük bir ordu ve donanmayla Cezayir önüne gelirse, ben şehri müdafaa etmem ve buradaki Türk donanması da mahvolur. Şehri ele geçirdiniz mi, bütün ülke sizin olur!

Kont'un, Doria'nın ve koskoca İspanya Kralı'nın bu zokayı yutacağına doğrusu az ihtimal veriyordum. Fakat gördüm ki, benim ve oğulluğumun ihanet edebileceğini uman bu adamlar, Hasan'ın bu teklifini de ciddiye almak çılgınlığını yapmışlar. Hasan'a, Karlos'u Cezayir'de mümkün olduğu kadar hırpalamasını, sonradan Donanmay-ı Hümâyûn ile İstanbul'dan gelip bütün kâfir gemilerini der yaya gömeceğimi yazdım. Hemen Cezayir'e gidemezdin. Çünkü Donanmay-ı Hümâyûn, Batı Akdeniz'de görününce Kral Karlos değil Cezayir önlerine gelmeye cesaret etmek, korkusundan en muhkem kalesi hangisiyse, ona sığınır, işte Preveze zaferiyle Karlos'un

Cezayir seferi arasında, geçen üç yıldan fazla müddet, bu çeşit siyasî maskaralıklarla geçmiştir.

Hakanımız Sultan Süleyman Han, 9. sefer-i hümâyûnlarından İstanbul'a dönerlerken, Karlos Kral da, sahip olduğu Avrupa kıtasının yarısından topladığı kuvvetleri Cezayir'e çıkarmaya hazırlanıyordu. Cezayir'i alırsa, Kuzey Afrika'daki Türk hâkimiyetinin temellerinden sarsılacağını biliyordu. Haçlı donanmasında 516 tekne vardı, 274'ü kadirge ve sair cenk teknesiydi. 65 dev galeri bilhas-sa korkunç birer kale gibi derya üzerinde yüzüyordu. Haçlı teknelerine forsalar dışında 12330 denizci ve 23900 kara askeri, cem'an 36230 muharip bindirilmişti. Ayrıca yardımcı sınıflar da vardı. Bizzat Karlos Kral'm kumandanlık ettiği bu seferin neticesinde Cezayir'in alınacağından şüphe bile edilmiyordu ve

Avrupa'nın en tanınmış amiralleri, generalleri, asilzadeleri, krallarının yanında zafere katılabilmek için büyük arzu göstermişlerdi, İspanyol, Alman, İtalyan, Flaman, Maltız asilzadelerinin en büyükleri, Karlos Kral'ın yanındaydı.

KRAL KARLOS'UN MEKTUBU

Hasan Bey'in 600 Türk levendi ve 2000 Arap gönüllü atlısı vardı. Donanmasını, imha edilmemesi için, Cezayir önlerinden hareket ettirmeye mecbur olmuş, tabiatıyla leventlerin çoğu da teknelerine binip gitmişlerdi. Karlos Kral, Cezayir'e çıktığı gün [20 Ekim 1541] Hasan Bey'e Türkçe olarak şöyle bir nâme gönderdi:

«Bu gördüğün kuvvete karşı koymaya, değil senin, Gran Senyör'ün bile takati yetmez. Gözün açık ve zerre kadar aklın varsa, kılıcını çıkar, başına men-

Turus Sulttanı Mevlay Kral Karsosun huzurunda.

dil bağla, Cezayir kalesinin anahtarlarını bana getir. Huzurumda yer öpüp af dersen, hayatını bağışlarım. Ben, İspanya'nın, Napoli'nin, Sicilya'nın, Holanda'nın, Belçika'nın, Amerika'nın kralı, Almanya'nın imparatoruyum. Senin baban ve efendin olan Barbaros bile Tunus'ta benim önümden pabuçsuz kaçmıştır. Zinhar bana silâh çekmek gibi bir çılgınlığa kapılmayasın. Yoksa İsa aşkına, senin her parçanı Cezayir burçlarının birine asarım.»

Oğulluğum Kara Hasan Bey, şöyle cevap verdi: «Kale ve ülke benim değildir ki, sana vereyim. Sultan Süleyman'ın ülkesini sana teslim edip dünya ve âhirette bednam olamam. Senden de zerre kadar pervam yoktur. Hayatın, babam Hayreddin Paşa'dan dayak yemekle geçmiştir. Yüce Tanrı elbette bana da zafer verecektir!»

Karlos, yel götürmez askeriyle kaleye taarruza geçti. Ancak daha ilk gün öyle bir mukavemet gördü ki, şaşırdı. Akşama doğru yorgun askerini çadırlara sokup, ertesi sabah taarruzunu yenilemek üzere çekildi. Ey mübarek gece! Ne olacaksa bu gece olacaktı. Ağam Oruç'un binlerce Anadolu ve Rumelili yoldaşıyla şehitler, kontlar, şövalyeler ve Cezayir'in fethini görmek için gelen Avrupa saraylarının en asil kadın ve kızları, esir düştü. Doria ile Korteş, güçlükle canlarını kurtardılar. Bu Korteş denen zalim, Yeni Dünya'da yüz binlerce insanı ateşte kızartan gayretle melun bir kâfirdi. Cezayir'i Yeni Dünya sanıp buraya da musallat olmak istemişti. Vay bir Müslüman ülkesi bu zalimlerin eline geçseydi ne olurdu? Misalini birkaç yıl önce Tunus'ta vermişlerdi.

ATINI YİYEN KRAL!

Doria, Hasan Bey'in leventlerinin üzerine kadirgalarından gülle yağdırıyor, fakat bu, leventleri daha fazla kızdırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Haçlı kadirgalarındaki binlerce Müslüman forsa boğuldu. Ancak 1800'ü, Hasan Bey'in gayretleri neticesinde derya yüzünden toplanıp kurtarıldı. Bizzat Doria'nın bindiği başarda battı ve Cenevizli kâfir, canını başka bir kadirgaya atarak halâs etti.

Haçlılar'ın vaziyeti, kelimelerle anlatılamayacak derecede kötüydü. Bizzat Karlos Kral, ki Avrupa'nın yarısına sahipti, değerine paha biçilemez atını kestirip afiyetle yedi. Cezayir'den kaçarken, başındaki tacı fırlatıp deryaya attı. Hakanımız Sultan Süleyman Han'a özenip ordusunun başına geçmek istemişti. Fakat hakanımız gibi asker olarak yetişmiş bir

hükümdar değildi, ömründe tek başına bir orduya kumandanlık etmemişti. Askerlik ve derya ilimlerinin küllî cahiliydi. Karlos Kral, az daha esir düşüyordu. Ancak kendisini koruyan Malta şövalyeleri sayesinde ve Hasan Bey'in askerinin az olması yüzünden kurtulup kaçtı.

Haçlı armada, ancak 13 gün Cezayir'in bereketli topraklarında kaldı ve mahvolması için 3 gün kâfi geldi, İspanya ve İtalya limanları, Türk kılıç artıkları olan perişan Haçlılarla dolup taşıtıkça, bütün Avrupa teessüründen kan ağladı.

Oğulluğum Hasan Bey'e bu büyük zaferinden sonra «Gazi» unvanı verildi. Zaferden az sonra Cezayir'e geldim. Karlos Kral'ın bu kadar erken geleceğini tahmin etmediğim için gecikmiştim. Muharebe sahalarını gezdim. Hasan'ın rütbesi bahriye sancakbeyi idi. Hakanımızın değil, Vezîr-i Azam'ın değil, bir vezirin, hatta bir beylerbeyinin değil, bir sancakbeyinin, Avrupa'nın asırlardan beri görmediği en büyük hükümdarı perişan etmesi, bütün tarihte çok tesadüf edilen vakalardan değildir. Bu Karlos Kral, Fransa Kralı Fransuva gibi büyük bir kâfir hükümdarını, birkaç saatlik bir muharebeden sonra esir almış bir hükümdardı.

Sonradan oğulluğum Hasan, Cezayir önlerinde batan kâfir kadirgalarından 150 top çıkardı. Deryadan çıkarılan bu toplar onarılıp Cezayir'e getirildi. O kadar fazla esir alınmıştı ki, bunların bir kısmı hediye kabilinden şuna buna dağıtıldı. Esir pazarlarındaki fiyatlar büyük ölçüde düştü. Hasan, şevketlû hakanımıza ve bana yollayacağı hediyeleri, 30 kadirgaya doldurup İstanbul'a gönderdi. Cezayir'den hareketten 21 gün sonra 30 kadirga, İstanbul'a geldi. Birçok Frenk kralını hasedinden çatlatarak bir donanma idi. İstanbul halkı şenlik yaptı. Kadirgaların başında Deli Mehmed Reis vardı.

Mehmed Reis, önce beni ziyaret etti. Elimi öptü. Hatırını sordum. Oğulluğum Hasan'ın nâmesini verdi. Okudum. Mesrûr oldum. Mehmed Reis'in önüne düştüm. Cihan saltanatının eşiği olan Saray-ı Hümayûn'a geldim. Ardımızdan 30 kaptan ve bir sürü levent geliyor, leventler, hakanımıza sunulacak hediyeleri taşıyorlardı. Hepsisi altın sırmalara boğulmuştu.

«TERSANE-İ HÜMÂYÜN'DA ON BİNLERCE İŞÇİ ÇALIŞIYORDU»

Sultan Süleyman Han, benimle beraber yalnız Mehmed Reis'i ve kaptanların ileri gelenlerinden dört, beşini hu-

zuruna kabul buyurdu. Diğerleri dışarıda beklediler. Hasan Bey'in nâmesini hakanımıza verdim. Usul harici olarak bizzat açıp okudular. Yüzleri aydınlandı. Kaptanlara 200 altın, leventlere 100 altın, huzura girenlere hıl'atlar verilmesini buyurdu. Hasan'ın forsa olarak gönderdiği 1000 kâfir bilhassa makbule geçti. Hasan'a beyler-beylik ve paşalık payesi verdi ki, hayatımda oğulluğumun bu sadetini görünce gözlerim yaşardı. Çünkü benim de rütbem beylerbeyi idi.

Cezayirli leventlerin bir kısmı ilk defa İstanbul'a geliyorlardı. Çoğu Anadolu'nun küçük karyelerinden Cezayir'e gitmiş çocuklardı. Büyük şehirlerden olan azdı. İstanbul'u görünce şaşırdılar. Boğaziçi'ni ve Hisarlar'ı gezdiler. Tersâne-i Hümayûn'da on binlerce kişinin yüze yakın gemiyi inşa etmek için karınca gibi kaynaştıklarını görünce, hayretlerinden dilleri tutuldu. Bu derece kudretli bir devletin tebaası oldukları için Tanrı'ya şükürler ettiler. Leventlere çok iyi baktım. Yemeklerinden börek ve baklavayı eksik etmedim. Kaptanlar, İstanbul'un konuksever zenginlerinin konaklarında paşalar gibi ağırlandı. Anadolu'dan levent yazılmak için bir sürü genç gelmişti. Bunlardan denizcilik bilen 300'ünü Cezayir'e gönderdim. Diğerlerini, denizcilik öğrenmeleri için Tersâne'de alakoydum. 5 parça kadirgayı ağızlarına kadar cephaneye ve gemi malzemesiyle doldurup Cezayir'e götürmek üzere Deli Mehmed'e teslim ettim. Mehmed Reis. 35 pâre tekneyle İstanbul'dan ayrıldı. Sultan Süleyman Han Hazretleri, seyir için Sarayburnu'na inmişlerdi. Kadirgalar, bütün toplarını ateşleyerek Cihan Hakanı'nı selâmladılar. 17. günde Cezayir'e vardılar.

Hakanımız birkaç gün sonra Hasan Paşa'ya 5 kadirga daha gönderdi. Şahsı için de mücevherli kılıç, kavuğuna takması için zafer çelengi, mücevherli saat, tek taşlı yüzük, sancak ve hıl'at yolladı. Bu suretle oğulluğum, resmen «Gazi Kara Hasan Paşa» oldu. Hasan, bana hediye olarak 500 esir göndermişti. Bu kadar adamı ne yapacaktım? Hepsini devlete hibe ettim.

Diğer taraftan Karlos Kral'ın aylarca kiliseden çıkmadığı haberi geldi. Hatta kederinden öldüğü bile şayi oldu.

Hatıralarıma burada son veriyorum. Bana dinime, devletime ve hakanıma âcizane hizmet etmek için birçok fırsat veren Yüce Tanrı'ya şükürler ederek sözümü bitiriyorum [*]

İstanbul'daki Kiliseden Çevrilen Camiler-2

Bizans Devri İstanbul'u ve Mimarisi Hakkında Kısa Tarihsel Bilgi

H. Veysel GÜLERYÜZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca başkenti olan İstanbul, Osmanlıların fethine kadar Bizans adıyla anılmaktaydı, gerek siyasal durumu, gerekse coğrafi konumu nedeniyle Orta Çağ'ın en büyük ve en önemli bir medeniyet merkeziydi.

Tarihte çeşitli medeniyetlerin merkezi olan İstanbul'a Bizanslılar Nea Roma (Yeni Roma), hatta Konstantinopolis bile derlerdi. Araplar bu şehri Kostantiniye ve Ferok diye adlandırmışlar ve Türkler de İslâmbol, Der-sa'adet, Der-âliye ve Asitâne olarak isimlendirmişlerdir. Fakat genel olarak kullanılan ismi İstanbul'dur ki bunun da fetihden önce Bizanslılar'ın (şehirde) anlamında kullandıkları ve bâzı yazarlara göre de Constantinopolis kelimesinin kısaltılmışı olarak kabul edilen Stin-polis'den geldiği sanılmaktadır.

Milattan 408 yıl önce Atina generallerinden tanınmış Alkibild (Alcibiade) kıtlık ve pahalılıktan zor durumda kalmış olan Bizans şehrini zapt etmiş ve fakat Ispartalı Lizandr'ın (Lysandre) itirazı üzerine şehri Lasedamonyalıları'na (Lakedaimonialılar) iade etmişti.

O zamanlar Yunanistan'ın bütün şehirleri iç savaşlardan yorulmuş ve tükenmeye başlamıştı. Yalnız Bizans, kendi sağlam duvarları ve her zaman kuvvetli tarafı tutmak gibi akıllı politikası sayesinde eski durumu ve konumunu koruyabilmişti. Romalılar doğu savaşları sırasında Bizans hükümetinin bağımsızlığını kabul etmişler ve yalnızca boğazdan geçen gemilerden vergi almakla yetinmişlerdi. Bizans, birkaç

yüzyıl bağımsızlığını korudu. Roma imparatoru Vespasiyen (Vespasien) Sisam, Rodos ve diğer bazı yerlerin Roma'ya katılımı sırasında Bizans'ı da Roma eyaletleri arasına aldı.

İlk olarak İstanbul'da Hristiyanlığın yayılması, Ruslar tarafından adı çok büyük bir saygıyla anılan azizlerden Sent Andre'nin (Saint Anderas) İstanbul'a gelmesi ve bu dini yayması zamanına rastlar.

Bizans bir Roma eyaleti olduktan sonra eski durumunu korumuşsa da Roma generallerinden Septim Sever (Septimus Sevèrus), diğer Roma generali Peseniyus Niger (Pescennius Niger) ile aralarında birbirlerini çekememezlikten doğan savaş sonucunda Bizans'ı kuşatmıştır. Bu kuşatma üç yıl sürmüştü ve İstanbul halkı fareleri ve hatta ölenlerin atla-

rını bile yemek zorunda kalmışlardır. Kadınlar yay yapmak için saçlarını kesmişler ve sonunda şehir dayanamıyarak kapılarını açmıştır.

Septim Sever (Septimus Severus), Bizansın tüm hukukunu elinden almış ve hattâ Roma İmparatorluğunun Asya barbarlarına karşı en önemli bir engelini oluşturan şehrin surlarını tümüyle yıktırarak yerle bir etmiştir.

Septim (Septimus) daha sonra bu hareketinden pişman olmuş ve oğlu Karakalla'nın (Carakalla) önerisi ve isteği üzerine şehri yeniden inşaaya karar vermiştir. O zaman inşaata başlanılmış ve yeni sokaklar açılarak yeni saraylar, hamamlar ve kaleler inşa edilmiştir. O zamanlar Bizans şehri Roma İmparatoru Mark Avre'nin (Marcus Aurelus) manevi

İmrahor Camisi harabesi

Küçük Ayasofya camisi.

babası Antonen (Antoninus) ismine dayanarak Antoniyon (Antonion) olarak anılırdı.

Bizans'ı uğradığı bu sefalet ve yıkımdan kurtarmak için çalışan Roma imparatorları arasında Büyük Konstantin öne çıkar. Konstantin, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nun başına geçtikten sonra Hristiyanların serbestçe âyin yapmalarına izin verdiği gibi âyin zamanında putperestlere karşı da hoşgörülü davranmıştır. Kendisi Hristiyanlığı kabul ettiğinden İznik'te ilk Ruhban Meclisi'ni kurmuştur. Hristiyanların Pazar günü işlerini bırakma zorunluluğu da bu mecliste kararlaştırılmıştı.

İmparator yeni bir başkent edinme fikrindeydi. Barbarların sürekli olarak saldırılarından Roma'yı savunmanın merkezden yönetimi olanaksızdı. Fakat Konstantin'i Roma'dan uzak oturmaya zorlayan temel bir neden vardı ki o da Katolik kilisesinin Roma'da gittikçe güç kazanıp, üstünlük sağlayarak imparatoru gölgede bırakması idi.

Konstantin seçeceği yeni başkentte birkaç özellik arıyordu. Birisi ülke içinden oldukça uzak bulunması, diğeri de Barbarlar'ın hücumuna uğrayacak kadar hududa yakın olmamasıydı. İmparator önce halkının da beğenisini sağlamak için Çanakkale Boğaz'ının dışında Baba Burnu civarındaki eski Truva şehrini canlandırmak istedi. Burası Roma'yı kuranların vatanı olduğundan Romalılar birkaç kez canlandırmaya girişmişlerdi. Ancak Roma'nın önemi kaybolur korkusuyla İmparator'un bu isteğinden hoşlanmadılar. Daha sonra Konstantin de bu fikirden vazgeçti ve coğrafi ve siyasi konumuyla ona üstün olan Bizans şehrini başkent

seçmeye karar verdi.

Bizans şehri tepeleriyle Roma'ya çok benziyordu. Önce Bizanslılar'ın oturduğu kısım yeterli görülünce beş tepenin çevresine, Samatya'dan Unkapanı'na kadar büyük ve uzun kale duvarları çekildi.

Şehrin içinde birçok saraylar, kiliseler, hamamlar, su kemerleri, çeşmeler, meydanlar yapıldı. Senato ve hazine için de iki büyük bina inşa edildi. Şehrin bir tarafından öbür tarafına kadar iki tarafı direkler arasında Mese denilen uzun bir cadde uzatıldı. Yeni başkentten süslenmesi için Yunanistan'ın en güzel eserleri, Diyana ve Venüs mabetlerindeki eşya ve heykeller buraya nakledildi, kısaca Roma şehrinin neresinde güzel bir heykel varsa Bizans'a getirildi.

Şehrin resmi olarak kuruluşu 330 yılında yapıldı ve bir mermer sütun üstüne kazınarak yazılan (Nea Roma) yani Yeni Roma sıfatıyla isimlendirildi. Mayıs'ın 11 inci gününe rastlayan bu gün Bizanslılar'ca özel bir gün sayılıp o zamandan beri her Mayıs'ın 11 inci günü yeni Roma şenlikleri yapıldı. Artık İstanbul'da oturan Bizanslılar'a Romalı denilmeye başlandı.

Rum deyimi Romalı demek olan Arapça Rûmî deyiminden dilimize geçmiştir. Bu nedenle Rum deyince Romalı sayılan eski Bizanslılar anlaşılmaktadır.

Konstantin hükümdarlığı sırasında ileriye görerek hareket etti. Halkı kendisini çok severdi. Fakat uyguladığı zulüm Hristiyanlığa olan bağlılığını şübheli bırakıyordu. Ancak İsa'nın dinine olan büyük hizmetleri nedeniyle Hristiyanlar kendisine "Büyük" sıfatını verdiler.

Konstantin, geleceğin Hristiyanlık-

ta olduğunu anlamıştı. Yeni dinin temel prensibi, bütün insanlar arasında eşitlik ve kardeşlikti. Bu yüzden büyük bir dini devrim gerçekleştirdi. Konstantin, dini kendisiyle ilişkilendirdi ve o zamandan beri imparatorluğun kaderi dine bağlıydı.

Devletin dini haline gelen ve çok güçlü bir hükümdar tarafından tercih edilen Hristiyanlık, sade dua etmekten çıkarıldı ve ibadet törenleri için daha görkemli binalar aranmaya başlandı.

Bizans Kiliselerinin Gelişimi

Hristiyanlığı kabul eden Konstantin, piskoposların var olan binaları kullanmalarına ve eski anıtların malzemeleriyle yeni binalar inşa etmelerine, yeni dinin gizemlerini kutlamaları için izin vermişti. O zamandan beri mimarlık, Bizans sanatının art arda gelişimini işaret eden çeşitli değişikliklerden geçmeye başladı. Bu sanatı üç ayrı döneme ayıracağız.

İlk Dönem

Romalılar, piskoposlara ve yeni dinin gereksinimlerine mükemmel bir şekilde uyarlanmış olan bir tür binaya sahiptiler. Bu yapı türü, Romalılar tarafından benimsenen ve mükemmelleştirilen, kesinlikle Yunan yaratımı olan Bazilika'ydı. Bu yapı, iş adamlarının buluşma yeri olarak hizmet ediyordu ve aynı zamanda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermek için bir Tribünal'ı (mahkeme) da içeriyordu. Bu mahkeme, tek kelimeyle, binaya verilen ismin geldiği Kral Bapilevs'in otoritesini temsil ediyordu. Şekil dikdörtgen-di, uzunlamasına iki sıra sütundan oluşan üç parçaya bölünmüştü.

Orta kısım açılmış ve bir ucunda yarım daire şeklinde sona eriyordu. Yargıcın oturduğu yer Tribün'dü. Bu bölüm, üst üste bindirilmiş galerilere sahip iki revak tarafından kuşatılmıştı. Tüccarlar söz konusu nef veya orta avluda toplanırken, galeriler izleyicilere ayrılmıştı.

Bu düzenleme, dini toplantılar için her açıdan uygun görünüyordu. Hristiyan kiliseleri, inşa edildiği yerlerinin gerektirdiği bazı değişikliklerle benzer bir görünüme sahipti.

Hristiyan bazilikalarının girişi her zaman Batı yönündeydi. İçeri girenler yüzlerini Doğu'ya çevirmekteydiler. Bina, uygun bazilika ve ondan önce bir revakla kapatılmış bir avlu olarak, iki ana bölümden oluşuyordu. Esas olarak bazilika, Roma'daki eski Aziz Petrus gibi iki veya dört sıra sütunla boylamasına bölünmeleri nedeniyle üç neften, nadiren beş neften oluşuyordu.

Orta nefin doğu ucunda, Roma bazilikasının tribününün yerini alan apsis bir

tonozla örtülmüştür ve kilisenin en süslü bölümünü oluşturmuştur. Etrafında yüksek din adamlarının koltukları, ortada Piskopos Cathedra'nın birkaç basamak üzerinde yükseldiği görülmüyordu.

Bu apsisin önünde, tapınağın en kutsal bölümü olan, yalnızca yüksek din adamlarının girebildiği ve kilisenin geri kalanından bir kapıyla ayrılan Berna ya da Kutsal Alan bulunuyordu. Kutsal masa, mermer bir sundurma ile korunan tapınağın bu ayrılmış bölümüne yerleştirildi. Ciborium dört sütunla desteklendi, hepsi büyük bir sanat ve zenginlikle süslendirildi. Sütunlar arasında, ihtiyaca göre açılıp kapanan perdeler yerleştirildi. Rahip gölgeğinin altında masanın arkasında durdu, alını müminlere dönüktü.

Diyakonikon, yardımcı diyaknikon, şarkıcıların bulunduğu yer. az önce tarif ettiğimiz yerin önündeydi; Tapınağın bu bölümünde de mimber vardı. Apsis, Berna ve Solea birkaç basamakta yükseltilmiştir, böylece ilk ikisi sonuncunun biraz üzerinde olmuştur.

Solea ile kapı arasındaki boşluğa Naos (tapınak) deniyordu ve vaftiz edilmiş sadıklar için ayrılmıştı. Naos'un her iki yanında yer alan meydan yüksek iki bölüme ayrılmadığından kadın spor salonu yapıldı, bu durumda üst kısım kadınlara ayrıldı.

Yukarıda anlatılan bölümlerin önünde, Narteks olarak adlandırılan ve acemilerin durduğu başka bir mekan daha vardı ve perdeli üç kapı aracılığıyla kiliseyle iletişim halindeydi. Atriyum (orta avlu) gizemlere ünisiye olmayan veya gizemlere girmeyen insanların toplandığı bir revak tarafından kapatılan bir yerdi. Diğer bir nedenle, ağlayan tövbe edenlerin hiçbiri tapınağa kabul edilemedi.

Atriyumun merkezi, kiliseye girmeden önce bölgede alışlagelmiş olan ve bizim bildiğimiz abdest almak için tasarlanmış bir Phiala veya Kantharus çeşmesi ile süslenmiştir.

Ayrıca vaftiz edilen kişinin tüm vücudunun suya daldırılması için bir leğen içeren Vaftizhane vardı. Büyük bazilikalarda, biri Bema'nın solunda, yetkililere ayrılmış, Senatorium adı verilen ve karşı tarafta, en seçkin hanımlara yönelik Matroneum adı verilen diğer bir yer bulundu.

Krypta, kilisenin adandığı şehitlerin kalıntılarının yerleştirildiği, Apsis ve Bema'nın altına yerleştirilmiş bir yeraltı şapeliydi.

Kendine has özellikleri olan bu mimari sistemi kesinlikle Roma'ya ait olup, tonoz şeklinde ve tuğla olarak inşa edilen apsisteki bölüm hariç, çatısının iç kısmı her zaman düz ve ahşaptı.

Cephelerde lüks ve herhangi bir dekorasyon kesinlikle yoktu. Bütün zenginlikler içeride toplanırdı.

Bizans sanatının bu ilk dönemi, kökenini Hristiyanlık döneminin dördüncü yüzyılının başında almış ve altıncı yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

Bize İstanbul'dan kalan bu üslubun anıtı, çizimleri daha sonra verilecek olan Vaftizci Yahya Kilisesi'dir (St.Jean Baptiste). Ravenna ve Roma'da bu üslubun birkaç güzel örneği vardır.

Doğrusu, sözü edilen dönemde, bazilikaların yapılarından farklı olan, ancak kilise olmak yerine, sadece hitabet, mozole veya vaftizhane olan Hristiyan yapıları bulunur.

İkinci Dönem

Altıncı yüzyılın ortalarında Justinianus (Jüstinyen), özellikle kiliseleri tahrip eden, sık sık çıkan yangınların yol açtığı felaketleri önlemek ve Hristiyan tapınaklarının itibarını ve ihtişamını artırmak için onlara yeni bir şekil verilmesini istemiştir ve gerçekten de bu dönemde yapının merkezinde kubbenin hakim olduğunu görüyoruz. Henüz ince değil, düz ve tam bursuzdur. Tuğla tonoz, düz ahşap tavanın yerini almıştır ve genel olarak ahşap, kiliselerde yasaklanmıştır. Kemer, doğrudan sütun başlıklarının üzerinde çevreler. Formlar Romalılardan uzaklaşıyor, nihayet mimari kendine özgü bir tarza sahip olmaya başlıyor. Mozaik gerekli bir dekorasyon haline gelir. Ancak bazilikaların dikdörtgen şekli, yönü ve şeklini oluşturan tüm parçalar korunmuştur. Tamamen Hristiyan olan bu mimari sistem, Bizans imparatorluğunun ve sanatının zirvesini göstermektedir.

Altıncı yüzyılın ortalarından başlayan bu dönem, Sekizinci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir.

Aziz Sergius ve Bacchus Kilisesi (Küçük Ayasofya) ve Ayasofya bu döneme aittir.

Üçüncü Dönem

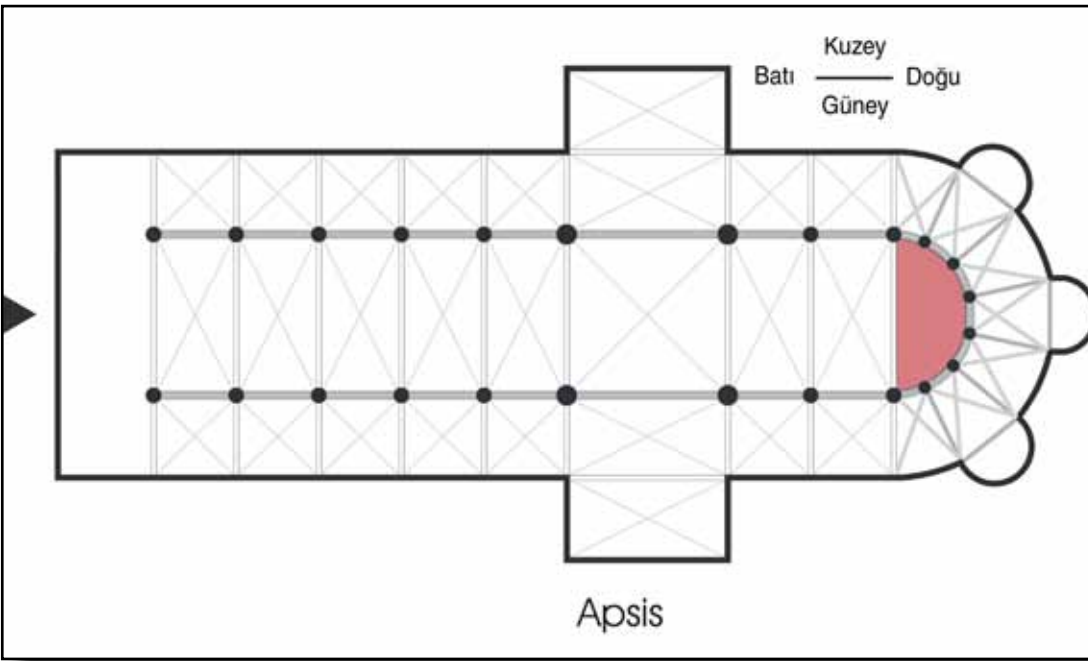
Yedinci yüzyılın dini farklılıkları, aynı anda hem imparatorluk hem de sanat için ancak felaket olabilirdi. Gelecek yüzyılda, imparatorların kendileri tarafından teşvik edilen, İsa, Bakire Meryem ve Azizlerin görüntülerini deviren ve yok eden bir tarikatın ortaya çıktığını görüyoruz. Sanat, Icona-klastlarının öfkesiyle lekelenmişti.

Roma piskoposu buna karşı çıkmak istiyordu. Papalık ile Bizans sarayı arasındaki ilk ayrıcalık buradan kaynaklanmaktadır. İmparatoriçe Irene, bu kültürü yeniden kurar (787), ancak halefleri yine bu tarikata karşı olduklarını ilan ettiler. Konstantinopolis Patriği, bu ülkelerin Hristiyan nüfusları üzerindeki üstünlüğünü korumak ister. Sonunda tüm bu anlaşmazlıklar Doğu Kilisesi'nin Batı'nındakinden ayrılmasına yol açar; 1054.

Fransızlarla müttefik olan Venedikliler, Konstantinopolis'e saldırdılar (1204), şehri yağmaladılar; kiliselerin sahip oldukları en güzel ve en ilginç eşyalarını soydular. Paleolog olarak bilinen VIII. Michael 1468 yılına kadar tuzaklara, savaşlara, iç mücadelelere ve dinsel anlaşmazlıklara rağmen varlığını sürdüren Paleologlar hanedanını kurdu. Bu sırada Fatih Sultan Mehmed, ne pahasına olursa olsun Konstantinopolis'i fethetmeye karar verdi. Gerçekten de, iki aylık bir kuşatmadan sonra bu şehri fethetti ve Kons-

Ayasogyu camisi.

Koyu renkli kısım, bir kilisedeki Apsis'in yerini göstermektedir.

tantinlerin sonuncusu öldürüldü.

Bu son çalkantılı dönemde sanat geride büyük anıtlar bırakamazdı. Ancak bu dönem diğerlerinden oldukça farklıdır, çünkü Bizans sanatı, Yunan veya Roma biçiminden tamamen ayrılarak, kendine özgü bir ekol kurmuş ve birçok yenilikler oluşturmuştur.

Kilise, iknografisinde hala dörtgen şeklini korumaktadır. Kubbe, pencerelerle donanmış büyük bir kasnağa oturtulduğu için önceki döneme göre daha fazla dikkat çekmektedir. Kubbe binanın ortasını kaplar ve kilisenin içini engellemeyen ve içeridekilerin Bema'yı hangi taraftan olursa olsun görmelerini sağlayan dört sütunla desteklenir. Diğer tüm bölümler, birbirinden oldukça farklı olmasına rağmen, deyim yerindeyse merkezi kubbenin egemenliğindedir. Ana apside, hem Bema ile iletişim halinde olan ve biri müminlerin adaklarını almak, diğeri ise Protes adı verilen içinde kitap, kutsal kaplar vb. tutmak için iki ikincil apsis eklenir.

Narteks korunmuş ve doldurulmuştur. Önceki dönemlerde olduğu gibi artık yan nefler bulunmaz. Tonoza daha fazla zarafet kazanır; kemer, genel olarak çok uzun bir ayakla donatılmış olarak gelir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birini oluşturan mozaik, iç dekorasyonda hâlâ baskındır, ayrıca mermer, çatı nefleri süsleyen çoklu kubbeler dikkat çeker. Ayrıca, zengin bir şekilde dekore edilmiş bazı cepheler de görülebilir, ancak çok nadiren simetrik. Bu dönemde bazı kiliselere bir çan kulesi de eklenmiş gibi görünmektedir.

Batı kiliselerinde kullanılan org, doğu kilisesinde hiç kullanılmamış gibi görünmektedir.

Konstantinopolis'ten kalan bu döneme ait en önemli anıtlar şunlardır: St.

Theodore Kilisesi; Pantepopte; Panacranthe; Mirelee; Pantokrator; Peter ve Mark havariler, Havari Andrew.

Buraya kadar söylenenleri özetlersek, dördüncü yüzyılda Hristiyan ibadet özgürlüğü ile başlayan Bizans sanatının onbeşinci yüzyılda, yani Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethine kadar devam ettiği sonucuna varabiliriz.

Yapı ve süslemenin çeşitliliği, aralarındaki kesinlikle farklı üç dönemi tanımamızı sağlar.

İlki, dördüncü yüzyılın ortasından, Konstantin döneminde sanatın geliştiği altıncı yüzyılın ortasına kadar uzanır. Bu, yalnızca, yüksek çatılı bazilika biçimine sahip, ibadet kolaylığına indirgenmiş Roma sanatıdır.

Beşinci yüzyılın ortalarından sekizinci yüzyılın başlarına kadar uzanan, Jus-

tinianus dönemi, basık kubbe ile karakterize edilir. Ahşap çatının yerini alan tuğla tonozlarla örtülüdür. İç dekorasyonda mozaikler ve mermerler hakimdir. Dış cepheler sadedir ve herhangi bir süslemenden yoksundur.

Nihayet üçüncü dönem altıncı yüzyılda başlar ve fetihle birlikte unutulmaz bir dönem olan on beşinci yüzyılın yarısında sona erer.

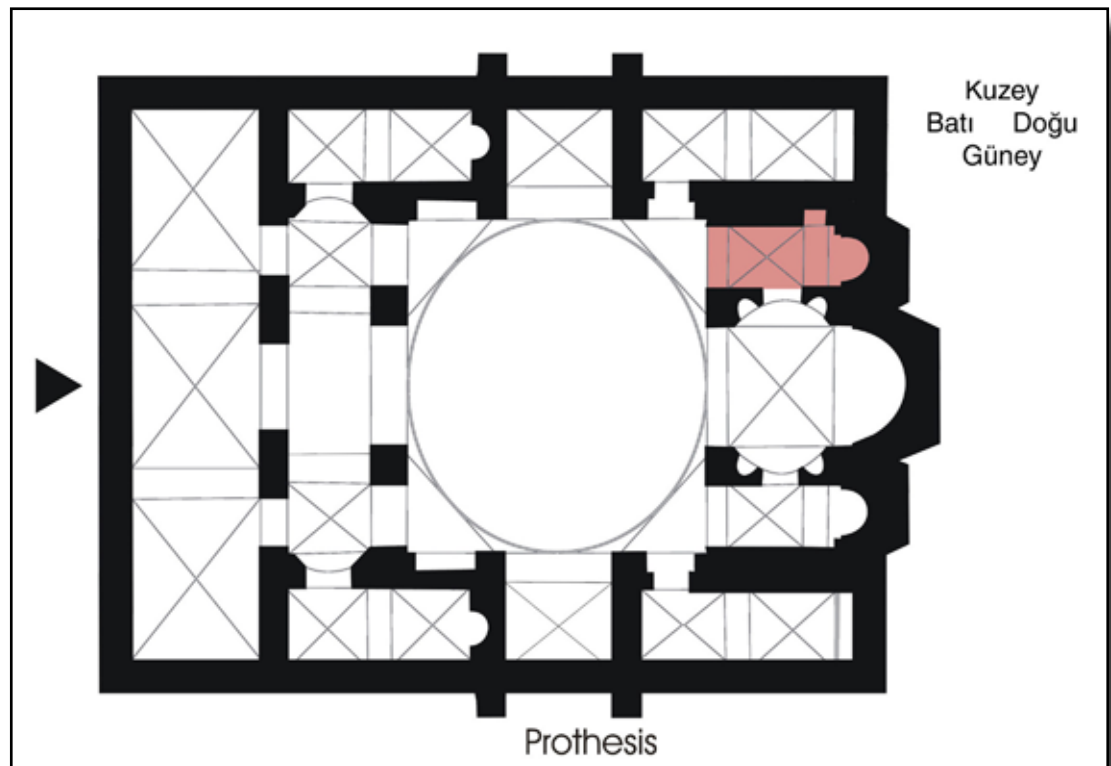
Bu son dönemde sanat, I. Basileios (Makedonyalı) ve Jomnène, (dokuzuncu ve onbirinci yüzyıl) döneminde gelişti. Kilise kendi biçimini ve süslemesini aldı. Temel karakteri, bir tambur ile donatılmış merkezi konsoldur. Çoğunlukla ikiz pencerelerle süslenmiş kubbe, dört adet çok ince sütun tarafından destekleniyor ve binanın geri kalanına hakimdir. Ana nef Nartbex'tedir. Kiliselerin dış cepheleri, özellikle ana cepheler ve apsisler süslenmiştir. Mermer ve pişmiş topraktan mozaik, mermer paneller ve kornişlerin küçük çıkıntıları hala ana yapıyı oluşturmaktadır. İçte ve dışta süslemeler, yüksek kabartmalı freskler ve figürler vardır.

Kiliselerde Kullanılan Mimari Terimler

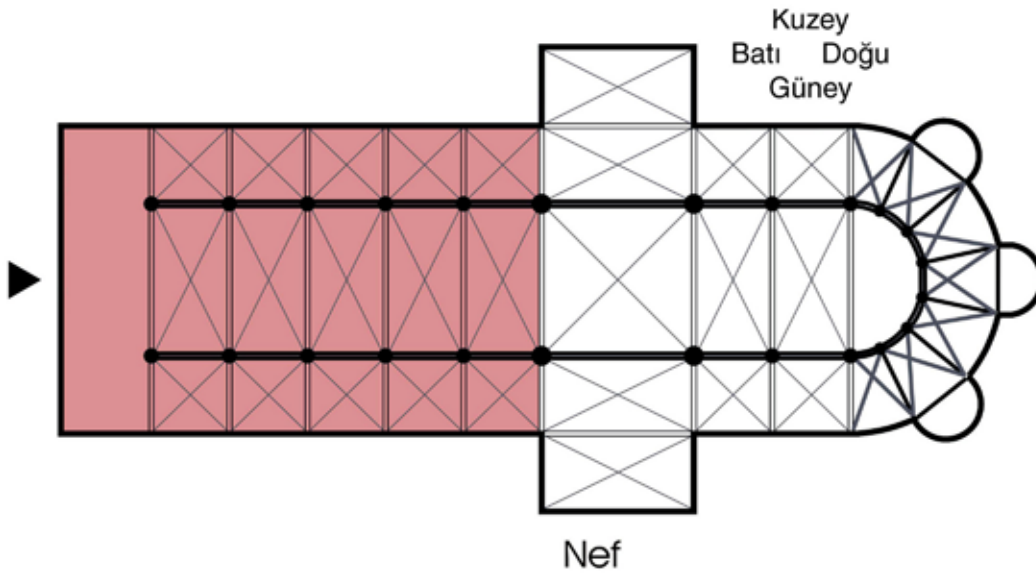
Antependium

Antependium (Latince: ante "ön" ve pendere "asmak") ya da eski adıyla vestus altaris (altar kıyafeti) kilisede altarı üzerine serilerek önü ve yanlarını kapatan zengin bir biçimde süslenmiş örtüye verilen addır.

Apsis

Koyu renkli kısım, bir kilisedeki Prothesis'in yerini göstermektedir.

Koyu renkli kısım, bir kilisedeki Nef'in yerini göstermektedir.

Yunanca'da "kavis", "yay" anlamındadır. Hristiyanlığın dini mabetleri olan kiliselerin sunak odasını kapsayan, çoğunlukla yarım daire ya da çokgen, çok ender durumlarda dikdörtgen planlı bir yapı unsurudur. Apsisler antik döneme ait bazilikalarda yaygın olarak da mimari öge olarak kullanılmıştır.

Apsisler, yapının cephesinde dışa doğru göbekli bir yapı olabildiği gibi, bina içlerinde ya da dikdörtgen planlı duvarlarla da sarılı olabilir.

Apsislerin çatısı çoğunlukla yarım kubbe biçiminde olur, ancak düz çatılı apsisler de vardır. Çoğunlukla kiliselerin yan neflerinden, yan şapellerinden veya apsislerinden açılan küçük apsislere ise, mimarlıkta apsiyol denilir.

Bema

Erken Hristiyan döneminde kilise önde gelenleri için ayrılmış ve normal halkın girişinin yasak olduğu, normal zeminden yüksekçe konumlandırılmış platforma verilen isimdir. Doğu kiliselerinde gelişimini sürdüren bu mimari eleman, daha sonraları Bizans kiliselerinde içerisinde sunağı da barındırmaya başlamıştır. Buna ek olarak çoğunlukla Naos ve Bema'yı birbirinden ayıran ikonostasis ile sınırlanır.

Diakonikon

Bizans mimarisinde kilisenin bir bölümüdür. Erken dönemlerde kiliseye sunulan armağanların saklandığı bir mekan işlevini görürdü. Daha sonraları arşiv ve kitaplık olarak kullanılmaya başlandı. Apsidin yanında yer alır ve prothesisle birlikte pastorforyonu oluşturur.

İkonostasis

İkonostasis; Yunanca'da resim ve

tam benzeri görüntü anlamındadır. Genellikle ikonalar ile süslü, Ortodoks dini mimarisinde kendini gösteren ve kilisenin ana bölümü olan naosu din adamlarına ayrılmış bölüm olan bemadan ayıran mimari bölme duvarıdır.

Lento

Lento, yapılarda kapı ve pencere gibi dikey boşlukların üzerine yatay olarak konulan ve duvarın devam etmesini sağlayan mimari bloktur. Lentolar yandaki duvarlara oturacak şekilde yerleştirilen taş, beton ve yahut ahşaptan da yapılabilmektedir. Dekoratif mimari bir eleman olarak da kullanılan lentolar, daha ziyade portaller, kapılar, pencereler ve şömine-ler üzerinde bulunur.

Naos

Antik Yunanca'da tapınak. Antik dünyada bir tapınağın temel yapısı anlamına gelmektedir. Bu anlamını koruyan terim Ortodoks kiliselerinde de yapının merkezini ifade eder. Cami mimarisindeki karşılığı sahindir.

Nef

Nef, bir bazilika kilisesinin merkez koridoru veya bir kilisenin arka duvarı ile kesişme noktasının en uzak noktası arasında yer alan ana gövdesi ve koridordaki transept denilen çapraz nefdir. Bu, ruhban sınıfından olmayan Hristiyanlar (laikat) tarafından kilisenin erişilebilen bir bölgesidir.

Niş

Niş, mimari yapılarda duvar içinde bırakılan oyuklardır. Kelimenin kökeni Fransızca "duvar hücresi" anlamına gelen Niche'e dayanır. Binalardaki duvar süslemeleri arasında hem işlevsel hem de gör-

sel olarak önemli bir yere sahip olan niş, çok eski zamanlardan beri kullanılagelen bir mimari ögedir.

Saraylarda ve çeşmelerde kuşların da su içebilmesi için oyulmuş hücreciklere de niş adı verilir.

Eski binalarda özellikle aydınlatma amaçlı kandil ve benzeri ışık kaynaklarının koyulması için kullanıldığı gibi, daha büyük boyutta olanları üzerlerine bir perde örtülerek yüklük amaçlı da istifade edilmiştir.

Parabemata

Bizans kilise mimarisinde, bema veya kutsal alandan duvarlarla ayrılan, protezin veya diakonikonun veya kutsallığın şapelidir. Bizans dini mimarisinde, şapelin bema veya tapınaktan duvarla ayrılmış bölümüdür.

Prothesis

Protez anlamındadır. Eksik kalan bölümleri taklit edecek şekilde yapılmış bölümdür.

Sunak

Sunak ya da altar, adak adanan ve kurban kesilen dini yapıdır. Özellikle antik dinlerde yaygın olan Sunaklar, Musevilik ve Hristiyanlıkta da önemli bir yere sahiptir. Sunaklar, mimari açıdan da önemli yapılardır. Antik dinlerden kalan sunak yıkıntıları, dinlerin ayinsel özelliklerini ve ibadet geleneğini öğrenmek açısından çeşitli ipuçları taşır.

Stipes

Stipes, üzerinde mensa adı verilen düz parçayı taşıyan Hristiyan altarnın alt kısmına verilen isimdir. Stipes, tek bir sütundan ibaret olabileceği gibi, çok sayıda sütuna da sahip olabilir.

Şapel,

Hristiyanların tapınak veya kutsal alanı, bazen küçüktür ve büyük bir kuruma bağlıdır (örneğin; büyük bir kilise, kolej, hastane, saray, hapisane veya bir mezarlık). Büyük kiliselerin içinde bir azizin adına ayrılmış küçük ibadet yerleri de olup özellikle kırsal alanlarda ve küçük yerlerde veya yol kenarlarında dinsel ihtiyaçları karşılamak için yapılmış dua etme ve mum yakma yerleridir. Bir nevi küçük kiliselerdir.

Bazen büyüktür ve başka bir yapıdan bağımsızdır.

Belirli mezheplerin belirli şapel gelenekleri vardır. Bazıları her kilisenin arkasına bir de Meryem Ana şapeli yaparlar.

Devam edecek

Osmanlı' devrinde **Mehter Başı ve Vezir İ Oğlan Baş Çavuşu**

Mehter Başı

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harboku Matbaası 1325 1907)
Çeviren: H.Veysel Güteryüz

Mehter Başı

Mehter başı, ağa zurnacıların başı ve umum mehter hane takımının birinci zabiti olup tören sırasında takıma baş olur ve tören yerine gelişinde yerle beraber bir temenna edip elinde zurnası olduğu halde aşağıda anlatılan vezir iç oğlan baş çavuşuyla mehter hane takımı halkasının ortasında durarak takıma kumanda ederdi.

Resimde gösteriler mehter hane takımını tören sırasında dinlemek için çok kuvvetli kulaklara sahip olmak gerekirse de çok kaba kurulan bu takımın çok etkili havalara çaldığı bazı yabancı yazarlar tarafından da anlatılmakta ve tören sırasında orada bulunan pek çok kişinin etkilenerek gözlerinden yaşlar akıp, mehter başı ağayı alkışladıkları tarihlerde geçmektedir.

Mehter başı ağa mehter hane takımı ağalarına özgü olup yanda resmi görülen elbiseyi giyerdi.

Vezir İç Oğlan Baş Çavuşu

Vezir iç oğlan baş çavuşu vezirler dairesinde bulunan gedikli yani özel memurluk sahibi ağaların seçilmişlerinden olup pek çok seferde ve hazırlığında yedekte bulunurdu. Resminde bulunduğu gibi bir elbise giyip maiyetinde yirmi kadar çavuş vardı. Bunlar genelinde ellerinde gümüşten yapılmış çatal başlı ve zincirden ve çingiraklı birer değnek taşırlardı.

Bu çavuşlar sefer zamanlarında vezirlere özgü bayrak ile tuğların önünde at üzerinde olarak ikişer ikişer gidip konak yerine ulaştıklarında baş çavuş vezirin dairesi halkını çeşitli konaklara böler ve ordunun hareketi sırasında dairen olacak emirler ve tenbihleri yayar ve ilan edip savaş sırasında da askerleri uğurlayarak ileriye gönderir ve vezir çadırına inip ata bindiği zaman maiyetinde bulunan diğer çavuşlar ile beraber askerleri alkışlardı.

Çavuşlar barış zamanında vezirlerin dairelerinde bir tür teşrifatlık görevini yapıp vezirin sabah haremde çıkması zamanından itibaren yatsı namazından sonra hareme gitmesi zamanına kadar sürekli olarak bağırıp çağırarak hareket ederlerdi.

Daire halkına abdest, namaz, kahvaltı ve yemek vakitlerini ilan etmek çavuşların önemli görevlerindendi.

Pehlivan ve cirit oyunlarının şaşlarında ve sonlarında ellerinde bulunan değnekleri aşağı ve yukarı sallayarak çingiraklarını sallandırırldı.

İkinci vakti vezir iç oğlan baş çavuşu «vakt-i sürur ve sefa mehter başı hay hay» diye bağırır ve bunu izleyerek mehter hane takımı mehter başı ağanın katılımı ile tören yerine geldiklerinde bu baş çavuş «eshab-ı hacet ve arzuhal sahibleri var mı?» diyerek bağırıp var ise derhal isteklerini ellerinden alarak yerine takdim ederdi.

Mehter hane takımı çaldığı vakit maiyetinde sekiz çavuş olduğu halde vezir iç oğlan baş çavuşu da takım erleri meyanına gelip sürekli aralıklarında ve tören sonunda toplu olarak ellerindeki değnekleri sallarlardı.

Bu baş çavuşa özgü değneğin vezirin ikamet ettiği oda kapısındaki perde üzerine bulunması bu vezirin mahrem durumda bulunduğuna işaret ettiğinden bu sırada hiç bir kimse vezirin odasına giremezdi.

Mehter Başı

Vezir İç Oğlan Baş Çavuşu

Fihrist

(Sayı 1-36 arası 3 Yıllık Fihrist)

Konu

Sayı

16. Yüzyıl'da Dervişler ve Tarikatlar:	28
19.Yüzyıl'da Temizlik ve Hamamlar:	13
9000 Yıllık Tarih Efes (Ephesus):	21

Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu:	17
Cibali Yangınları:	26
Civelek ve Enderun Okulu Öğrencisi:	21

A

Adile Sultan:	23
Akıncılar ve Akıncı Ocağının Sönmesi:	17
Alman Çeşmesi:	5
Anadolu Hisarı:	14
Anadolu'da Türk Devleti Nasıl Kuruldu?:	10
Anadolu'nun Jeopolitik Durumu:	14
Arkeolojik Araştırmalar Işığında Süleyman Mabedi:	10
Aşçı Ustası ve Sebilci:	29
Ases Başı ve Bucak Başı:	16
Atasözlerimiz Nereden Geliyor?:	10
Atatürk ve Şeker Fabrikaları:	8
Atatürk'ün Hatay'ı Alışı:	3
Avnillah Korvetinin Batışı:	26
Ayasofya'nın Levhaları:	17
Azapkapı Çeşme ve Sebili:	4

B

Balkan Harbinde Deniz Savaşları:	23
Barbaros Hayrettin Paşa'nın Anıları: .. 31, 32, 33, 34, 35, 36	
Baş Çavuş ve Tekeli:	10
Bektaşilik:	16
Bereketzade Çeşmesi:	3
Beylerbeyi Camii:	3
Beyoğlu Kralları	33
Bir Osmanlı Kılıcı; Yatağan:	9
Bir Uçak Enkazı ve Hikayesi:	5
Birinci Haçlı Seferi:	8
Birinci Odanın Aşçı Başısı:	27
Bithynia Nerede?:	18
Bizans Devrinde İstanbul Limanları:	9
Bizans Devrinde İstanbul Sokakları:	10
Bizans Tarihinde İkonoklazm Akımı:	8
Bostancı Başı ve Su Başı:	15
Bostancılar:.....	27

C

Çağlar Boyunca Türk Bayrağı:	28
Casanova İstanbul'da:	30
Çay'ın Tarihi ve Türkiye'de Çay Tarımı:	9
Cebeci Kethüdası ve Topçu Başı:	18
Cellatlar:	7
Cem Sultan Türbesi:	27

Ç

Çırak Çıkarma:	5
Çorbayı Nasıl İçerdik:	28

D

Dârüşşifâlar:	6
Defter Emini ve Baş Kılavuz:	32
Denizaltıcılığın Tarihi ve Türk Denizaltıcılığı:	10
Direklerarası:	5
Dünden Bugüne Deniz Fenerleri:	20
Dünya Güreş Tarihi:	23

E

Ege Adalarını Nasıl Kaybettik?:	4
Esir Pazarları:	9
Esir Ticareti:	14
Eski Galata Köprüsü:	4
Eski İstanbul'dan Hikayeler:	32
Eski İstanbul Eğlenceleri:	28
Eski İstanbul'da Arabalar:	6
Eski İstanbul'da Bekçiler:	2, 3
Eski İstanbul'da Berberler:	4
Eski İstanbul'da Çiçekçilik:	11
Eski İstanbul'da Dilenciler:	1
Eski İstanbul'da Esnaflar:	12, 13, 14, 15
Eski İstanbul'da İşçi Olma Kuralları:	3
Eski İstanbul'da Yalın Ayaklılar:	20
Eski İstanbul'da Yaşam:	32
Eski İstanbul'un Kabadayıları:	2
Eski Meyhaneler:	5
Eski Türk Evleri:	5
Eski Türkler'de Ticaret:	4
Evliya Çelebi'nin Rüyası:	3
Evliya Çelebi'den Hikayeler	34
Eyüp Sultan Türbesi:	17

F

Falaka (Ömer Seyfettin):	4
Falakacı Başı ve Ağa Yamağı:	9
Fatih Atina'da	22
Fatih Dârüş şifası:	7
Fethiye Camisi:	31
Futbolun Tarihi:	16

G

Galata Kulesi:	32
Galata Mevlevihanesi:	31
Galatasaray Lisesi Nasıl Kuruldu?:	22
Gazi Mustafa Kemal, 30 Ağustos Zaferini Anlatıyor:	26
Geçmişten Günümüze Çömlekçilik:	24
Girit İsyanı	34
Girit'i Nasıl Kaybettik?:	24
Gravür Sanatı:	2
Gülhane Parkı'nın Hikayesi	35
Güzel Sanatlar Birliği:	25

H

Hafsa Sultan:	25
Harabeden Camiye-Ese Kapısı Camii:	26
Harbeci ve Acemi Oğlanı:	22
Harrington'un Gizli Raporu.	29
Hat Sanatı.	27
Hitler Nasıl İktidara Geldi ?:	28
Humbaracı ve Deli Süvarisi:	19
Hurrem Sultan:	24

İ

İbni Sina'nın Maceralı Hayatı	35
İftar Sofraları:	25
İlk Bisiklet:	1
İlk Diplomalı Hekimimiz:	26
İlklerin Savaşı-Çanakkale:	24
İmam ve Bayraktar:	20
İnsanların Yedikleri İçtikleri:	21
İstanbul Çeşmeleri:	1
İstanbul'daki İlk Kitabe	36
İstanbul Hamamları	36
İstanbul Kayıkları:	12
İstanbul Meyhaneleri:	11
İstanbul'da Bakkallar:	1
İstanbul'da Belediye Teşkilatı:	32
İstanbul'da Bir İmparatoriçe	33
İstanbul'da Eski Kahveler:	10
İstanbul'da İlk Sergi:	1
İstanbul'da İlk Trafik	34
İstanbul'da İlk Tramvay	35
İstanbul'da İlk Türk Matbaası:	7
İstanbul'daki İlk Kitabe	36
İstanbul'daki Kiliseden Çevrilen Camiler	35, 36
İstanbul'daki Saray fotoğrafçıları	33
İstanbul'daki Semt İsimleri Nereden Geliyor?:	19, 20, 21, 22, 23
İstanbul'un Efsaneleri:	16
İstanbul'un Okumadığımız yazıları:	13
İstanbul'un Tulumacıları:	6
İstanbulun Mesireleri:	27
İzcilik ve Sakarya İzci Grubu:	9
İzmir'in İşkali:	25

K

Kabotaj Bayramı:	29
Kanuni Devrinde Osmanlı Devleti:	27

Kanuni Macaristan'da:	24
Kaptan-ı Derya:	7
Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihimiz:	18
Kavas Başı ve Vezir Tatar Ağası	33
Kazıklı Voyvoda:	32
Kebe, Aba, Şayak Dokumaları:	6
Kerbela Olayı:	18
Kıbrıs'ın Fethi:	12, 13, 14, 15
Kırım Savaşı:	30
Kollukçu Zabıt ve Kollukçu Çavuş:	31
Korkunç Takip Goeben (Yavuz)	35
Kral Yolu	36
Kuleli Lisesi:	28
Kuloğlu Başçavuşu ve Çorbacı:	11
Kündekârî Sanatı:	22

L

Laleli Camii:	2
---------------------	---

M

Makul Bir Dönüş (Ömer Seyfettin):	6
Matbaanın Mucidi Gutenberg:	29
Mehter Başı ve Vezir İç Oğlan Çavuşu	36
Mermer Tezgah (Ömer Seyfettin):	3
Mesir Macunu:	8
Mesir Macunu'nun Tarihçesi:	20
Mimar Sinan'ın Anılarından; Sümeymaniye Camii'nin Yapımı:	18
Mizahımızın Tarihi:	11
Motosikletin Doğuşu:	21
Muharrem Ayinleri:	19
Mühr-i Süleyman:	7

N

Napolyon'un Mısır'ı İşkali:	26
Nemrut Dağı:	32
Nuruosmaniye Camii:	1
Nusretiye Camii:	4

O, Ö

O'nu Son Kez Uğurlarken:	8
Obelisk Güneş Saati mi?:	15
Odabaşı ve Kol Kethüdası:	12
Ömer Seyfettin Külliyesi Nasıl Basıldı:	3
Orta Çavuşu ve Salma Çukadar:	13
Ortaköy Camisi:	5
Osman Hamdi Bey:	20
Osmanlı Denizciliğinde İnce Donanma:	13
Osmanlı Devleti Nasıl Kuruldu?:	15
Osmanlı Donanması'nın Akıncı Kolları	36
Osmanlı Saray Kilimleri:	8
Osmanlı'da Av ve Avcılık:	24
Osmanlı'da Barok Mimari:	7
Osmanlı'da Din ve Devlet Teşkilatı:	29
Osmanlı'da Esaretin Kaldırılması:	10
Osmanlı'da Matbaacılık:	6
Osmanlı'da Tartılar ve Ölçüler:	9
Osmanlı'da Yabancı Ressamlar:	21

Osmanlılar'da Kölelik:	24
Osmanlılar'da Padişahların Lakapları:	31
Otuz İkinci Aşçı Ustası:	28

P

Padişahlar Kardeşlerini Neden Öldürürlerdi?:	14
Perili Köşk (Ömer Seyfettin):.....	7
Philadehphia Anadolu'da mı?:	12
Posta Tatarları	34

R

Rodos'daki Osmanlı-Türk Eserleri:	25
Rodosun Fethi:	30
Rüyalar ve Münecimler:	20

S, Ş

Sadaka Taşları:	7
Sadr-Âzam'lar.	6
Saka ve Şatır:	30
Saltanat Vagonu:	7
Sanat ve Yaşam:	29
Sanatın Dini Var mı?:	20
Sapanca-İzmit Kanalı.	27
Şehzade Camii:	6
Şehzadelerin Sünnet Düğünü:	30
Selam Veren Yeniçeri:	23, 25
Selimiye Kışlası ve Florance Nightingale:	11
Sıbyan Mektepleri:	8
Sinemanın Büyücüsü Mèliès:	13
Sinoplu Diyojen:	8
Şirketi Hayriye:	30
Sokak İsimleri Nasıl Verilirdi?:	18
Solak Yeniçeri:	24
Süleyman Mabedi:	10
Sümela Manastırı:	23
Surre Alayları:	26

T

Taçsız İmparator Hitler:	29
Taçsız İmparator Hitler'in Sonu:	30
Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'da Nerede Oturdular:	19
Tarih Boyunca Çöpçüler:	25
Tarih Boyunca Fes	33
Tarih Boyunca İstanbul Yangınları:	17
Tarih Boyunca Kahve ve Kahvehaneler:	18
Tarih Boyunca Veba:	19
Tarihte Aksaray:	27
Tarihte Falaka ve Kırbaç:	3
Tarihte İstanbul Depremleri:	15
Tarihte Kamuflaj:	5
Tarihte Semt Pazarları:	21
Tarihte İşkence:.....	10
Terakki (Gelişme) (Ömer Seyfettin):	8
Tımarlı Sipahi ve Lağımçı Başı:	17
Tophane Çeşmesi:	2
Tophane'i Amire'de Top Döküm Töreni:	3
Türk Hamamları	36
Türk Sanatı:	22

Türk Toplumunda Kadın:	19
Türkiye'nin İlk Metro su:	25
Türkler Niçin Müslüman Oldular?:	12
Türkler ve Bizans	34
Türkler'in Kökeni:	16
Türklerde Resim ve Ressamlar:	22, 23, 24
Türklerde Yazım Türleri:	31

U, Ü

Üçüncü Mustafa Devrinde Beşik Alayı:	26
Ülkeyi Haraca Kesen Rüşvetçiler:	29
Ulufe Götüren Yeniçeri:	26

V

Vakıf Yapan Kadınlar:	14
Vezir Paşa Tebdili ve BaşMehter	34
Viyanadaki Yeniçeri:	5

Y

Yeni Cami Hünkar Kasrı	34
Yeniçeri Ağası:	8, 9
Yerebatan Sarnıcı:	8
Yılanlı Sütun:	22
Yüksek Ökçeler:	5
Yüzyıllar Boyunca Galata:	31

Z

Zeytin:	6
Zilzen ve Borazan	35
Zırhlı Nefer ve Sekban Başı:	14